

Anton Bernolák ako symbol v historickej pamäti, verejnom priestore a v politike Oslavy 150. výročia prvej kodifikácie spisovnej slovenčiny v Trnave*

Peter Macho

Od začiatku 30. rokov 20. storočia prežívala Trnava takmer každý rok festivity, ktoré mali nielen úzko lokálny charakter, ale vyslovene išlo o slávnosti celoslovenské. V roku 1930 sa v Trnave uskutočnili veľkolepé oslavy 60. výročia založenia Spolku sv. Vojtecha, nasledujúci rok sa niesol v znamení storočnice mestského divadla, v rámci ktorej sa konali nielen divadelné „preteky“, ale aj festival slovenských spevokolov. V roku 1935 si Slovensko pripomenulo 300. výročie založenia trnavskej univerzity, o dva roky neskôr prostredníctvom Bernolákových osláv 150. výročie prvej kodifikácie spisovnej slovenčiny a na sklonku existencie prvej Československej republiky (ČSR), v roku 1938 Trnava veľkolepým spôsobom oslávila svoje „narodeniny“: pripomínanie a oslavovanie 700. výročia udelenia mestských výsad Trnave posilňovalo obraz tejto lokality ako najstaršieho mestského sídla na Slovensku. Podobný výsledný efekt zvýznamňovania Trnavy a upevňovania jej pozitívneho obrazu vo verejnom diskurze mali aj ostatné spomínané festivity. Vďaka nim sa Trnava prezentovala v rámci Slovenska ako starobylé mesto s výnimočnými tradíciami, ktoré mali význam pre celé Slovensko, pre národnú identitu a kultúru.

Prekvapujúce je, že zo spomínanej množiny iba oslavy z roku 1937 sa priamo spájali s menom konkrétnej osobnosti, Antona Bernoláka. V roku 1930 sa síce pripomínalo aj meno Andreja Radlinského, prvoplánovo však nešlo o oslavu tejto historickej osobnosti, ale o oslavu Spolku sv. Vojtecha ako takého. Rovnako zaujímavá je však aj skutočnosť, že zatiaľ čo pri storočnici Bernolákovho úmrtia v roku 1913 sa slávnosti uskutočnili vo viacerých obciach a mestách Slovenska, Trnava medzi týmito lokalitami nefigurovala.¹

V prvom desaťročí existencie Československej republiky (ČSR) sa Bernolák ako súčasť národnej pamäti na západnom Slovensku forsíroval skôr v prostredí Nových Zámok,

---

* Autor Mgr. Peter Macho, PhD. je pracovníkom Historického ústavu SAV Bratislava. Text vznikol na základe výskumu realizovaného v rámci grantového projektu VEGA č. 2/0089/10 *Oslavy ako identitotvorný fenomén na Slovensku v období modernizácie*, ktorý sa v rokoch 2010 – 2012 rieši v Historickom ústave SAV. Predstavuje modifikovanú a rozšírenú verziu štúdie MACHO, Peter. *Oslavy 150. výročia prvej kodifikácie spisovnej slovenčiny v Trnave v roku 1937*. In *Studia Academica Slovaca 41. Prednášky XLVIII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Eds. Jana Pekarovičová, Miloslav Vojtech. Bratislava : Univerzita Komenského, 2012, s. 327-341.

¹ V roku 1913 sa storočnica Bernolákovkej smrti pripomínala najmä na Orave (Slanica, Námestovo, Dolný Kubín), v Liptove (Ružomberok, Liptovský Sv. Mikuláš) a v Turčianskom Sv. Martine. Na skutočnosť, že Bernolákovce oslavy sa v tom čase neuskutočnili na západnom Slovensku, teda ani v Trnave, upozornil aj J. Gál-Podďumbiersky. Slávnosť odhalenia pamätnej tabule A. Bernoláka v interiéri slanického kostola (cirkevná) vrchnosť povolila pravdepodobne preto, že primárne išlo o cirkevno-náboženskú festivitu. PODĎUMBIERSKY, Janko. Oslavy Antona Bernoláka pred 24 rokmi. In *Nový svet*, roč. 12, 9. 10. 1937, č. 40, s. 16.

čo bolo vcelku pochopiteľné: nielenže predstavoval najvýznamnejšiu slovenskú ikonickú postavu spojenú s dejinami Nových Zámkov, ale v tomto meste sa nachádzal aj jeho hrob.

Všetko nasvedčuje tomu, že Trnava – predstavitelia samosprávy, osvetoví pracovníci, reprezentanti jednotlivých spolkov a trnavská verejnosť vôbec – museli Bernoláka a jeho význam pre svoju sebareprezentáciu v plnej šírke ešte len objaviť. V tomto zmysle komentoval v roku 1937 význam Trnavy známy maliar a publicista Janko Alexy. Upozorňoval, že bernolákovskú tradíciu treba podchytiť ako divotvorný prameň a dať jej v prostredí mesta hmatateľný výraz: „*Mnoho je bohatstva v Trnave, treba ho len odhaliť na svetlo božie, aby sa jagalo, potešovalo a zveľaďovalo [...]*“.²

Minirýchlokurz dejín Trnavy: od malého Ríma k slovenskému Rímu

Trnava patrí k najstarším mestám na Slovensku. Po bitke pri Moháči (1526), keď osmanská moc začala postupne prenikať na územie Uhorského kráľovstva, sa do tohto slobodného kráľovského mesta presťahovali významné cirkevné úrady a inštitúcie. Trnava sa stala prechodným sídlom ostrihomského arcibiskupa, najvyššieho predstaviťa katolíckej cirkvi v krajine. V roku 1635 začala v meste pôsobiť katolícka univerzita, ktorá sa významnou mierou zapísala do dejín kultúry a vzdelanosti na Slovensku i v celom Uhorsku. Pôsobili tu viaceré rehole, v meste stáli početné kostoly a kláštory. Oficiálna historická pamäť mesta pokladá práve obdobie 17. a 18. storočia za *zlatý vek* v dejinách Trnavy, ktorá bola označovaná ako *malý Rím*.³ Druhú polovicu 18. storočia poznamenali osvietenké myšlienky, ktoré ovplyvnili aj reformnú politiku Márie Terézie. Panovníčka katolícku (jezuitskú) univerzitu najprv „poštátnila“, neskôr ju presťahovali do hlavného mesta Uhorska, Budína.⁴

Trnava postupne strácala zo svojho predchádzajúceho lesku. Osvietenstvu však môže ďakovať za zrod inej tradície – bernolákovskej. Pod vplyvom osvietených ideí sa totiž sformovala skupina slovenských vzdelancov, príslušníkov katolíckeho duchovenstva, ktorí pod vedením Antona Bernoláka založili v roku 1792 Slovenské učené tovarišstvo, prvý vydavateľský a vzdelávací spolok s celoslovenskou pôsobnosťou. A. Bernolák sa však zapísal

² ALEXY, Janko. Trnava – mesto neobjaveného bohatstva. In *Nový svet*, roč. 12, 31. 7. 1937, č. 31, s. 8-9.

³ V takomto zmysle prezentoval na stránkach tlače minulosť mesta aj jeho starosta J. Vyskočil: „*Najslávnejší čas Trnavy prišiel za čias protireformácie, keď Peter Pázmány, ostrihomský arcibiskup, založil tu roku 1635 jezuitskú univerzitu [...]*“ VYSKOČIL, Juraj. Trnava. In *Nový svet*, roč. 12, 31. 7. 1937, č. 31, s. 4. Tento názor sa bežne vyskytoval v početných historických, publicistických, či propagačných textoch príslušnej doby.

⁴ Práve počas sťahovania univerzity z Trnavy do Budína si študenti údajne spievali latinskú pieseň, v ktorej zaznel motív Trnavy ako malého Ríma: „*Ergo vale, parva Roma, magna Romae aemula [...]*“ („*Teda s Bohom [= zbohom, rozlúčkový pozdrav – P. M.], malý Ríme, sok veľkého Ríma, zanechávam opustené strechy tvoje. Kráľ mi káže ísť do Budína, do mesta v celom svete známeho. Budeš ešte, jestli sa nemýlim, služobníkom miest silnejších.*“). Citované podľa DETRICH, Ján. *Trnava – stručný nástin minulosti a dnešku*. Trnava : G. A. Bežo, 1929, s. 15.

do dejín Slovenska predovšetkým ako kodifikátor prvej podoby spisovnej slovenčiny, ktorú nazývame bernolákovčina: v roku 1787 vydal spis *Dissertatio philologico-critica de litteris Slavorum* (Filologicko-kritická rozprava o slovenských písmenách). Generácia osvietencky orientovaných vzdelancov združených okolo Bernoláka položila základy modernej národnej kultúry, na Bernolákov jazykový program v mnohých ohľadoch nadväzoval aj Ľudovít Štúr.

Bernolák v Trnave nielen istý čas študoval, ale v rokoch 1791 – 1797 aj profesionálne pôsobil: zastával tu viaceré cirkevné úrady, predovšetkým bol tajomníkom arcibiskupského vikariátu, a popritom sa venoval organizačným prácam a aktivitám, ktoré súviseli s Tovarištvom. V čase vydania svojej jazykovednej rozpravy, teda v roku 1787, však nepôsobil v Trnave, ale v Čeklisi (dnes Bernolákovo) neďaleko Bratislavy.⁵

V priebehu 19. storočia sa však Trnava čoraz viac ocitala v pozícii malého provinčného mesta, ktoré do značnej miery stagnovalo. Zo slobodného kráľovského mesta sa v druhej polovici 19. storočia stala mestom so zriadeným magistrátom a v medzivojnovom období dokonca oficiálne patrila do kategórie sídiel, ktoré boli označované ako *veľká obec*.⁶ V roku 1870 sa stala sídlom Spolku sv. Vojtecha, ktorý vydával náboženskú literatúru a do istej miery nadväzoval na tradíciu Tovarišstva. V tomto období sa začal postupný proces premeny sebaobrazu mesta, ktoré začalo byť čoraz častejšie označované ako *slovenský Rím*. Na prelome 19. a 20. storočia sa síce Trnava zaradila medzi tie mestá na západnom Slovensku, ktoré vykazovali zvýšenú národnopolitickú aktivitu, najmä v súvislosti s parlamentnými voľbami, ale Slováci sa nedokázali presadiť v komunálnej politike, takže mesto a mestský život naďalej ovládali a ovplyvňovali maďarské kruhy. V dôsledku tejto skutočnosti mal *slovenský Rím* navonok maďarskú jazykovú a kultúrnu podobu. V takejto situácii zastihol mesto a jeho obyvatel'ov aj prevrat v roku 1918.

Spomínanú atmosféru a pocity vzdelaných trnavských Slovákov, ktoré možno interpretovať ako frustráciu z protikladu medzi slávnou, údajne slovenskou minulosťou Trnavy na jednej strane a neslávnou, pomadžarsčenou „tvárou“ súčasnej Trnavy, t. j. Trnavy v 80. rokoch 19. storočia, nám ilustrujú verše Andreja Kubinu:

•
*„Trnava! Ty Rím náš, plný
 kostolov a väží,
 sláva tvoja jako vlastná
 na srdci mi leží.*

••
*Staroslovenské tys mesto,
 list ten ručí za to,
 čo ti písal kráľ Matiaš –
 drahší nám nad zlato.*

⁵ Podrobnejšie o Bernolákovi v publikácii HORVÁTH, Pavol. *Anton Bernolák (1762 – 1813). Pôvod a osudy jeho rodiny. Život a dielo*. Bratislava : Bernolákova spoločnosť, Matica slovenská, 1998.

⁶ LAŠÁN, Ľudovít. *Mesto Trnava a jeho samospráva 1918 – 1938*. Bratislava : Obzor, 1969, s. 101, 102.

•••

*Odbehla ti pestovaná
vysoká tu veda;
veľkňaz, hlavná kapitula
viac tu nezasedá.*

••••

*Pominula jak sen krásny
sláva tvoja dávna –
no dá Boh, že pre Slovákov
zнову budeš slávna!*⁷

Kubinove verše sú postavené na kontrapozícii slávnej minulosti a neslávnej súčasnosti Trnavy. Autor lamentuje nad nešťastným osudom starobylej Trnavy, ktorá mala kedysi slovenský charakter, čoho údajným dôkazom je stredoveký, po slovensky písaný list uhorského kráľa Mateja Korvína adresovaný trnavskej mestskej rade.⁸ V očiach exponenta slovenského nacionalizmu, teda autora básničky, má tento list symbolickú hodnotu zlata: v identite autora, príslušníka národoveckej komunity, tvorí súčasť nacionalistického inštrumentária.

V ďalších veršoch Kubina pripomína, že Trnava stratila nielen svoj slovenský charakter, ale prišla aj o univerzitu („*odbehla ti pestovaná / vysoká tu veda*“). Nemôže sa pochváliť ani prestížnou pozíciou významného cirkevného centra, lebo v meste už nesídlí najvyšší veľkňaz, teda ostrihomský arcibiskup a prímás Uhorska. Autor však v závere básničky vyjadruje svoj optimizmus a vieru v budúcnosť Trnavy, ktorá sa znovu stane v očiach Slovákov slávnym mestom.

Dnešného čitateľa tento veršovaný, umelecky nenáročný text možno prekvapí, lebo sa v ňom vôbec nespomína Bernolák či bernolákovci. Pritom sa nám môže bernolákovská tradícia, ukotvená v trnavskom prostredí, javiť ako vhodná psychologická náhrada za stratenú slávnú (univerzitnú) minulosť.⁹ Príbeh „berňolákovskej“ Trnavy totiž začleňuje obraz tohto mesta do súradníc nacionalistického diskurzu, do rodiaceho sa makropříbehu národných dejín, oveľa účinnejším spôsobom, než príbeh „univerzitnej“ Trnavy, keďže trnavská univerzita mala nadnárodný charakter. Obrazne povedané, v pomyselnej kolónke „strát a nálezov“ teda slovenskí obyvatelia Trnavy, v prvom rade však miestni slovenskí národovci/nacionalisti,

⁷ [KUBINA, Andrej]. *Spevy A. Záhorského*. Druhé, rozmnožené vydanie. Trnava : Adolf Horovitz, 1888, s. 37. Autor bol v r. 1885 – 1891 správcem Spolku sv. Vojtecha.

⁸ V skutočnosti možno jazyk tohto historického dokumentu označiť skôr za slovakizovanú češtinu. Iný slovenský autor, ktorý text listu (údajne z r. 1483) publikoval, sa v tejto súvislosti zmiňoval o *slovanskom jazyku*. RÚČKA, Štefan. *Trnava čili historicko-miestopisný nástin krutých osudov a pamätností tohoto sl. kr. mesta slovenského, a stručný opis zámku a pánstva Frašťáckeho*. Skalica : Fr. X. Škarniceľ a syn, 1868, s. 62, 63. Podobne aj J. Detrich zdôrazňoval skutočnosť, že Matej Korvín si „*dopisoval [...] s magistrátom mesta po slovensky*“. DETRICH, ref. 4, s. 7.

⁹ Takto napr. chápal pomyselnú kolónku strát a nálezov príslušník katolíckeho duchovenstva: „*Jezuitská univerzita [...] opustila Trnavu r. 1777. Stratu hojne nahradilo [Slovenské] Učené Tovaryšstvo, ktoré záslužne sa zapísalo hlboko do dejín slovenskej vzdelanosti.*“ ZLATOŠ, Štefan. Bernolákovci. In *Kultúra*, roč. 9, júl – august 1937, č. 7-8, s. 146.

dostali od histórie viac ako stratili. Bernolák a bernolákovci boli totiž pre kreovanie slovenskej národnej identity v prostredí tohto mesta predsa len použiteľnejší.

S intenzívnejším tematizovaním vzťahu *Trnava ↔ slovenčina ↔ Bernolák/berňolákovci* sa však stretávame až od 90. rokov 19. storočia. Publicistické a edičné aktivity slovenských katolíckych národovcov na čele s Františkom Richardom Osvaldom vtedy reagovali na nedostatočné ocenenie katolícky profilovaných slovenských spisovateľov a básnikov v *Dejinách slovenskej literatúry*, ktoré v roku 1890 vydal Jaroslav Vlček.¹⁰ Polemiky okolo Vlčkovej knihy v konečnom dôsledku zvýšili záujem o Bernoláka, bernolákovcov a Slovenské učené tovarišstvo a navracali tieto osobnosti, resp. fenomény do historickej pamäti, zatiaľ nie celého národa, ale iba sociálnej skupiny národovcov.

Anton Bernolák a komunálna politika národnej pamäti v medzivojnovom období

Rozpad rakúsko-uhorskej monarchie a vznik ČSR priniesli Slovákom i samotnému mestu Trnava nové možnosti rozvoja. V čase prevratu sa predstavitelia slovenského verejného života usilovali o prevzatie politickej moci, veľmi rýchle sa však na program dňa dostali aj snahy o poslovenčenie mesta, verejného života a verejných priestorov, teda ulíc, námestí a parkov. Dlhodobý proces druhej vlny nacionalizácie verejných priestorov¹¹, teda ich dehungarizácie/slovakizácie, ich symbolické „dobytie“, označkovanie a ovládnutie napomáhali rôzne procesy, udalosti a rituály, v prvom rade premenovávanie ulíc a námestí.¹²

Až neskôr nastúpilo odhaľovanie pamätných tabúl či stavanie pomníkov, keďže išlo o organizačne a finančne náročnejšiu záležitosť. Významnú úlohu pri poslovenčovaní mesta a jeho verejného života však mali aj rôzne oslavy, ktoré sa podľa potreby a okolností uskutočňovali v uzatvorených priestoroch rozličných spolkov a inštitúcií (napr. škôl), v mestskom divadle alebo na verejných priestranstvách mesta.

Prvý väčší pomník, ktorý v trnavskom prostredí stelesňoval národné oslobodenie a vznik ČSR, bol pomník národného hrdinu, generála Milana Rastislava Štefánika. Odhalili ho v roku 1924 a stal sa miestom každoročných národných rituálov, ktoré sa so železnou

¹⁰ Podrobnejšie pozri napr. VOJTECH, Miloslav. Literárny historik Jaroslav Vlček a utváranie modernej slovenskej literárnej historiografie. In *Studia Academica Slovaca 39. Prednášky XLVI. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Eds. Jana Pekarovičová – Miloslav Vojtech. Bratislava : Univerzita Komenského, 2010, s. 247-257.

¹¹ Prvá vlna nacionalizácie verejných priestorov, teda aj pomaďarčovania uličných názvov, prebehla v druhej polovici 19. storočia na pozadí dobových snáh o prebudovanie Uhorska na maďarský národný štát, pričom prelomovým medzníkom tu bolo rakúsko-uhorské vyrovnanie z r. 1867.

¹² MACHO, Peter. Poznámky k procesu premenovávania ulíc a námestí v Trnave (1918 – 1924). In *Acta historica Neosoliensia : odborný časopis Katedry histórie Fakulty humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici*, 2008, 11, s. 395-404.

pravidelnosťou opakovali 4. mája, teda v deň tragickej Štefánikovej smrti. O päť rokov nasledovala výstavba pomníka vojakom padlým na frontoch prvej svetovej vojny (1929) a až v roku 1937 bol v rámci celoslovenských osláv odhalený pomník Antona Bernoláka.

V tejto súvislosti si musíme položiť otázku, prečo bol Bernolákov pomník v Trnave postavený tak neskoro, v podstate až v „predvečer“ rozbitia ČSR? Fungoval Bernolák v trnavskom prostredí ako národný symbol alebo ako nástroj poslovenčovania Trnavy v medzivojnovom období? Rovnako sa musíme pýtať, či a akým spôsobom bol počas celého medzivojnového obdobia Bernolák v Trnave pripomínaný, či sa na jeho počesť organizovali nejaké pietne spomienky, večierky alebo verejné oslavy.

V spomínanom období rôzne spolky, inštitúcie, školy jednotlivo, vo vzájomnej spolupráci alebo pod vedením osvetového zboru, organizovali podujatia tohto druhu na počesť M. R. Štefánika, prezidenta T. G. Masaryka, národných svätcov Cyrila a Metoda, náboženského reformátora Jána Husa, príležitostne napr. na počesť básnikov Andreja Sládkoviča, Jána Hollého, dramatika Jána Palárika, po ktorom je dnes trnavské divadlo pomenované, ale aj českej spisovateľky a veľkej priateľky Slovákov Boženy Němcovej a i. Spomedzi významných katolíckych, národne angažovaných osobností sa v trnavskom prostredí pripomínal a oslavoval aj Štefan Moyses a Juraj Haulik, ktorým odhalili v roku 1929 pamätné tabule.¹³

Meno Antona Bernoláka sa však medzi nimi takmer nevyskytovalo. Súviselo to nielen so skutočnosťou, že oslavy tohto druhu sa konali spravidla pri okrúhlych výročiach narodenia alebo smrti príslušnej osobnosti. Lahostajný alebo vyslovene negatívny vzťah k Bernolákovi podporovali aj dobové názory, rozšírené najmä v okruhu českej inteligencie, ktoré najvýznamnejší plod jeho celoživotnej práce, teda spisovnú slovenčinu, dávali do súvislosti s jeho údajnými protičeskými a protireformačnými postojmi.¹⁴

Tieto názory sa objavovali v dobovej tlači aj v roku 1937, teda v čase príprav osláv 150. výročia vzniku bernolákovčiny. Na druhej strane však mnohí aktéri osláv, pochádzajúci z radov miestnej katolíckej inteligencie, priamo artikulovali súvislosť a kontinuitu medzi Bernolákovými/berňolákovskými aktivitami a trnavskou *jezuitskou* univerzitou, čo mohlo vyvolávať zdržanlivý postoj v protestantských kruhoch. Na pozadie vzniku bernolákovčiny

¹³ J. Haulika, prvého záhrebského arcibiskupa a chorvátskeho kardinála, označila dobová monografia mesta Trnavy za najvýznamnejšieho trnavského rodáka („*My Slováci a Slovania za najväčšieho syna Trnavy považujeme však dr. Juraja Haulika*“). GÁL-PODĎUMBIERSKY, Ján. Osvetová a sociálna práca slovenských vodcov národa v Trnave pred r. 1918. In *Trnava 1238 – 1938*. Trnava : Rada mesta Trnavy, 1938, s. 171. Oslavy Š. Moyses a J. Haulika r. 1929 prekračovali rámec Trnavy, Slovenska i ČSR, lebo sa ich zúčastnila oficiálna 37-členná delegácia z Juhoslávie.

¹⁴ Už zase Bernolák kohosi straší. In *Nový svet*, roč. 12, 17. 4. 1937, č. 15, s. 11.

a súkromnú spoluprácu katolíckeho kňaza Antona Bernoláka s evanjelickým duchovným Michalom Institorisom Mošovským, ktorá bola ovplyvnená osvietenskými princípmi tolerancie, upozornili už v roku 1927 Štefan Krčméry a Eugen Klementis: „*Dobre je zaznamenať takúto vec pri Bernolákovi, o ktorom sa neodôvodnene tvrdieva, že jeho dielo vzniklo z odporu proti evanjelikom, poťažne Kralickej biblii.*“¹⁵

Oscilácia medzi „jezuitskou“/rekatolizačnou/protireformačnou epochou v dejinách Trnavy na jednej strane a osvietenskou érou v histórii tohto mesta sa zrejme podpísala aj pod komunálnu politiku pamäti, resp. spomínania/nespomínania na Bernoláka. Paradoxne sa však tematizácia a medializácia medzikonfesionálnej spolupráce Bernoláka a Mošovského ako určitého normotvorného aktu, ako záväzného vzoru pre príslušníkov národne definovanej slovenskej spoločnosti uprostred 20. storočia, konkrétne v medzivojnovom období, nekonala.

Rozpaky u časti verejnosti však vyvolával predovšetkým predhovor k Bernolákovmu päťjazyčnému *Slowáru*, v ktorom sám autor uvádzal, že cieľom tohto lexikografického diela je pomôcť Slovákom, aby si ľahšie osvojili maďarský jazyk.¹⁶ Je len pochopiteľné, že slovenskí národovci, stúpenci slovenského nacionalizmu, reflektovali a hodnotili Bernoláka pod zorným uhlom „pravého“ a nekompromisného národovectva, pričom spravidla nechápali, že na konci 18. storočia bola slovenská identita štruktúrovaná iným spôsobom, že v komplexe súdobých identifikácií a lojalít fungovala inak než na prelome 19. a 20. storočia, prípadne v medzivojnovom období. Ukázkovým príkladom takéhoto prezentistického prístupu je silne emotívna a vyhranene odmietavá reakcia voči Bernolákovi z roku 1894, ktorá pochádza z pera Tichomíra Milkina (Jána Donovala): „*Keď som ja bol čítal ešte ako žiak Bernolákovu predmluvu ku Slowáru, nuž ja som hodil sväzok do kúta. Tie slová, že písal svoj Slowár len preto, aby sa Slováci čím skoršie naučili maďarsky, teda aby sa pomad'arčili, ostanú vždy tmavou škvrnou v ráze Bernolákovom [...] Mňa vždy srdce bolí, keď si pomyslím na Bernoláka, na túto veľkú slabosť jeho charakteru [...].*“¹⁷

Z uvedeného citátu je zřejmé, že Bernolák predstavoval pre tohto príslušníka katolíckej inteligencie traumatizujúci zážitok a môžeme predpokladať, že aj ďalší slovenskí národovci katolíckeho vierovyznania sa museli s týmto fenoménom vyrovnávať. Predhovor k Bernolákovmu *Slowáru*, resp. inkriminovaná pasáž o Slovákoch a maďarčine sa stali východiskovým bodom pre vnímanie a hodnotenie samotného Bernoláka. Dlhé desaťročia

¹⁵ KRČMÉRY, Štefan – KLEMENTIS, Eugen. „*Moyses a Kuzmány*“, spoločná práca katolíkov a evanjelikov v slovenskej kultúre. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1927, s. 11.

¹⁶ Odborné polemiky okolo tohto textu pretrvávali aj v druhej polovici 20. storočia, najmä v 60. rokoch (D. Rapant, J. Tibenský, J. Chovan a i.).

¹⁷ Citované podľa sekundárneho zdroja – ZLATOŠ, Štefan: Úprimná slovenskosť Bernolákov. In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 40, 9. 10. 1937, s. 1-2.

vyvolávala spory a polemiky ohľadne Bernolákovej identity a aj v medzivojnovom období sa prostredníctvom nej podsúvala verejnosti otázka, či bol Bernolák maďarón alebo národovec.¹⁸

V tomto kontexte je príznačné, že zatiaľ čo už v roku 1914 Andrej Hlinka navrhoval, aby katolícki Slováci na nádvorí Spolku sv. Vojtecha postavili sochu Andreja Radlinského (zakladateľa tohto spolku)¹⁹ a hneď po vzniku ČSR a poštátnení trnavského gymnázia dostala táto vzdelávacia inštitúcia meno po básnikovi Jánovi Hollom, Bernolákovo meno sa v podobných súvislostiach v trnavskom prostredí spočiatku príliš neskloňovalo.

V novembri 1924 však predstavitelia Spolku sv. Vojtecha adresovali mestskej rade návrh na premenovanie troch ulíc. Do uličných názvov sa mali dostať mená katolíckych kňazov a slovenských národovcov, Andreja Radlinského, Martina Kollára a Antona Bernoláka.

Uvedené historické osobnosti boli interpretovateľné a vnímateľné v rovine národných (slovenských), konfesionálnych (katolíckych) či lokálnych (trnavských) dejín. Ich národné, kultúrne a náboženské aktivity na pôde Trnavy presahovali úzky lokálny rámec a pri spätnom pohľade do minulosti zvyšovali prestíž tohto mesta, zvýznamňovali jeho obraz ako dôležitého národného centra pred prevratom 1918.

Poslanci mestského zastupiteľského zboru však uvedený návrh neschválili. Keďže všetky tri osobnosti boli katolíckymi kňazmi, je pravdepodobné, že časť poslancov, najmä tí, ktorí boli ľavicovo orientovaní, uvedený návrh dešifrovali ako pokus o „klerikalizáciu“ verejných priestorov mesta. Regionálna tlač vtedy obhajovala pôvodné, tradičné názvy ulíc, čo správca Spolku sv. Vojtecha Ján Pöstényi komentoval na stránkach spolkového mesačníka *Pútnik* s neskrývanou iróniou: „*Na to shanobenie pamiatky Bernoláka, Radlinského a na ich podceňovanie len toľko poznamenávame, že jak p. redaktor [týždenníka *Nové Slovensko*],²⁰ tak celý jeho štáb sjedli už toľko slovenského chleba, že by mohli vedieť: kto boli tejto zemi Bernolák, Radlinský a [Martin] Kollár. Iste urobili za národ a za slovenskú myšlienku viac ako Sokoli, ktorí tu dostali ulicu. Od takýchto ľudí môžeme ešte i to, v kultúrnom svete*

¹⁸ Spracovanie tejto témy by si zaslúžilo oveľa väčší priestor. Tu odkazujem predovšetkým na štúdiu RAPANT, Daniel. *Maďarónstvo Bernolákovo*. Zvláštny odtlačok zo »Slovenského diela 1929 – 30«. Bratislava : vlastným nákladom autora, tlačou Slovenskej grafie, 1930. Popredný slovenský historik v nej vyvrátil obvinenia Bernoláka z maďarónstva, zároveň však naznačil – hoci to expressis verbis nenapísal – že ho nemožno pokladať (na rozdiel od J. Fándlyho či J. Hollého) ani za slovenského národovca.

¹⁹ HANAKOVIČ, Štefan. *Dejiny Spolku svätého Vojtecha*. Trnava : Spolok svätého Vojtecha, 2005, s. 214.

²⁰ Narážka na „českého redaktorika“ Václava Holoubka, pôvodne redaktora týždenníka *Slovensko*, neskôr vydavateľa týždenníka *Nové Slovensko*, ktorého predstavitelia Spolku sv. Vojtecha zaradovali medzi tzv. českých pokrokárov.

nevidaného očakávať, že jedného dňa na »historickú pamiatku« dostane [niektorá] ulica Trnavy meno po Jánovi Žiškovi, ktorého voje vyrabovali ju, vypálili a zničili.“²¹

Na valnom zhromaždení Spolku sv. Vojtecha veľmi emocionálne reagoval na „kauzu“ neschválených urbanoným známy politik, katolícky kňaz Ferdinand Juriga, ktorý protestoval proti „*takýmto počínaniam ľudí, ktorí zhanobujú pamiatku našich národovcov*“.²²

Anton Bernolák dostal „svoju“ tabuľku až v roku 1927, kedy bola po ňom pomenovaná ulica, ktorá sa nachádzala mimo historického centra. V okrajových štvrtiach Trnavy dostali v tom čase „svoje“ ulice aj Ľudovít Štúr či básnik Andrej Sládkovič.²³

Frustráciu časti lokálnych elít, ktoré zrejme vnímali ako určitú krivdu skutočnosť, že vo verejnom priestore mesta s prevahou katolíckeho obyvateľstva nie je Bernolák dostatočne viditeľný, odstránil až Bernolákov pomník, vybudovaný v roku 1937.

Tematizácia, medializácia a symbolická inštrumentalizácia Bernoláka ako významného slovenského národovca a prvého kodifikátora spisovnej slovenčiny, ktorý však pôsobil aj ako katolícky kňaz, súvisela okrem iného aj so zmenami spoločenskej atmosféry a politickej situácie na komunálnej i celonárodnej, resp. celoštátnej úrovni.

O vzťahu medzi štátom a cirkvou sa na pozadí Bernolákových osláv vyjadril napr. katolícky kňaz a funkcionár Slovenskej národnej strany, Anton Kompánek: „*V roku Bernolákových osláv želáme si, aby Slovensko malo veľa-veľa kňazských národných pracovníkov, uznaných nielen slovenským ľudom, ale i štátnymi predstaviteľmi a aby spolupráca štátu s cirkvami bola čo najužšia na trvalé zabezpečenie našej národnej slobody a štátnej samostatnosti. Početné činy vlády v cirkevno-politickom živote v posledných rokoch, ako napr. modus vivendi a čo s ním súvisí, tiež cesty prezidenta dr. Beneša po Slovensku, kde ho najviac kňazi vítali, aj v iných zemiach republiky naplňajú nádejou, že tomu tak už je a aj bude.*“²⁴

V kontexte symbolickej inštrumentalizácie Bernoláka sa stal prelomovým rok 1936, a to hneď pri dvoch navzájom od seba nezávislých príležitostiach. Súčasťou celonárodných osláv Ľudovíta Štúra, ktoré sa niesli v réžii autonomistov, a sústredili sa najmä do Štúrovho

²¹ Citované podľa POSTÉNYI, Ján. *Dejiny Spolku sv. Vojtecha*. Trnava : Nákladom Spolku sv. Vojtecha, 1930, s. 68, poznámka č. 1.

²² *Tamže*.

²³ Uzavretie Rady mesta Trnavy, 20. 12. 1927. Pomenovanie ulíc a námestí. Štátny archív Bratislava, pobočka Trnava (ďalej: **ŠA-TT**), fond Mestský úrad v Trnave (ďalej: **F-MsÚ-TT**), Administratívne spisy (ďalej: Adm. sp.) 1927, 2. kartón (ďalej: k.), číslo (ďalej: č.) 3493.

Skutočnosť že v prvom kole premenovávania trnavských ulíc (r. 1919) sa do miestnej urbanonymnej nomenklatúry nedostal nielen („katolícky“) Bernolák, ale ani („evanjelický“) Štúr, signalizuje, že bádateľ by mal byť opatrný pri hodnotení procesu zabúdania/obchádzania Bernoláka, ktorý minimálne časť trnavskej verejnosti vnímala ako marginalizáciu katolíckeho symbolu.

²⁴ *Nový svet*, roč. 12, 19. 6. 1937, č. 24, s. 10-11.

rodného kraja (Uhrovec, Bánovce nad Bebravou), bola aj slávnosť kladenia základného kameňa rímsko-katolíckeho učiteľského internátu, ktorý pomenovali po Antonovi Bernolákovi.²⁵ Samotné Štúrove oslavy vyvrcholili veľavravným symbolickým rituálom, uctením si pamiatky A. Bernoláka a položením vencov na jeho hrob v Nových Zámkoch.²⁶ Manifestovala sa tým nielen predstava národnobuditeľskej kontinuity (čo Bernolák v jazykovom programe začal, to Štúr dokončil), ale aj rovnocennosť obidvoch národných symbolov, pochádzajúcich z dvoch odlišných konfesijných prostredí.

V tom istom roku navštívil Trnavu prezident republiky Edvard Beneš: starosta ho vítal na pôde mesta, ktoré sa hrdilo tradíciou univerzity i Slovenského učeného tovarišstva, ale dôležitá bola aj tá skutočnosť, že sám prezident na tieto historické míľniky, resp. lokálne a zároveň celonárodné *miesta pamäti* vo svojom prejave poukázal: „*Nie je možné prehliadať význam, ktorý mala [Trnava] koncom 18. a počiatkom 19. storočia pre slovenské obrodzenie. Ačkoľvek ďalší vývoj slovenského ľudu bol neskoršie ovplyvňovaný inými cestami a smermi, nesmieme zabudnúť na dobrú snahu a veľkú prácu, ktorú Bernolák a jeho družina vykonali, nesmieme zabúdať, čím bývala Trnava Slovensku ako mesto univerzitné a čím je Trnava Slovensku kultúrne, hospodársky, národne i dnes.*“²⁷

„Bernolákov zjav dostal sa na výsledie našej lásky.“

150. výročie vydania Dizertácie – impulz pre usporiadanie Bernolákových osláv

V januári 1937 sa v trnavskej tlači objavila výzva, aby si Slovensko slávnostným spôsobom pripomenulo 150. výročie vydania Bernolákovho kodifikačného spisu, teda jeho *Filologicko-kritickej rozpravy o slovenských písmenách*. Pôvodcami tejto iniciatívy boli predstavitelia Národohospodárskej župy západoslovenskej, ktorí už v decembri predchádzajúceho roka urobili v tomto smere prvé kroky. Jeden z jej funkcionárov Pavol Teplanský dodatočne vysvetľoval: „*Toto významné výročie mala na zreteli naša Národohospodárska župa západoslovenská, ktorá si všíma nielen hospodárske a sociálne požiadavky svojho kraja, ale venuje veľkú pozornosť aj duchovným a kultúrnym hodnotám a potrebám nášho slovenského západu. A pretože prvá žiara vychádzajúceho slnka nášho národného obrodzenia vyšla tu na západnom Slovensku, bolo správne, že práve*

²⁵ Pozri napr. Slávnosť odhalenia prvého pomníka Štúrovho. In KURTHA, V. H. (ed.). *Štúrov rodný kraj*. Vydal k Štúrovým jub. oslavám v Bánovciach a v Uhrovci 29. a 30. augusta 1936 Pripravný kruh pre organizáciu slovenských mladých národovcov. Nákladom prípravného výboru. B. m., [1936].

²⁶ Po stopách Bernolákových. In *Slovenský denník*, roč. 19, 5. 9. 1936, č. 204, s. 5.

²⁷ Citované podľa *Trnava 1238 – 1938*. Trnava : Rada mesta Trnavy, 1938, s. 247.

*Národohospodárska župa západoslovenská dala v minulom roku podnet k tohoročným jubilejným oslavám Bernolákovým.*²⁸

Týždenník *Nové Slovensko* označil v januári 1937 Bernoláka za „*nášho veľkého národného buditeľa a tvorcu prvých počiatkov samostatného spisovného jazyka slovenského*“ a informoval verejnosť o ustanovujúcej porade Jubilárneho výboru Bernolákových osláv, ktorá bola zvolaná práve do Trnavy, „*bývalého sídla [Slovenského] Učeného Tovarišstva*“.²⁹

Predsedom Jubilárneho výboru sa stal poslanec Národného zhromaždenia za agrárnu stranu Pavol Teplanský, rodák z Trnavy a jeden z iniciátorov pripravovaného podujatia. Do výboru boli delegovaní mnohí predstavitelia verejného života, zástupcovia samosprávy, úradov, vzdelávacích inštitúcií a spolkov (napr. Univerzita Komenského, Matica slovenská, Spolok sv. Vojtecha, Osvetový zväz pre Slovensko, Slovenská liga, Spolok profesorov Slovákov, Okres Trnava, trnavské gymnázium atď.). Už tento krok mal signalizovať, že oslavy nebudú len lokálnou či regionálnou záležitosťou, ale že organizátori im prisudzujú široký celonárodný význam.

V liste, ktorý Jubilárny výbor adresoval mestskému „parlamentu“ začiatkom februára, sa argumentovalo v prospech usporiadania Bernolákových osláv nielen kultúrnymi či duchovným potrebami mesta Trnavy a celého Slovenska, ale organizátori očakávali, že Trnava bude z tohto podujatia profitovať aj ekonomicky: „[...] *jubilejné oslavy A. Bernoláka majú pre Trnavu a jej okolie mimoriadny význam. Jubilejné oslavy Bernolákovce značia pre Trnavu prínos jednak kultúrnych hodnôt, pretože týmito oslavami sa Trnave naskytuje jedinečná možnosť vydobyť si v kultúrnom a národnom živote štátu takú pozíciu kultúrneho strediska, ktorá jej podľa svojej slávnej minulosti právom prislúcha, jednak značia tieto oslavy pre Trnavu a jej okolie prílív hodnôt materiálnych, pretože týmito oslavami iste vprúdi do Trnavy zvýšený ruch a život obchodný.*“³⁰

Prízvukovanie finančného a hospodárskeho prínosu bolo namieste, lebo citovaný list je vlastne oficiálnou žiadosťou výboru o poskytnutie pozemku a peňažnej podpory. Hlasovanie mestského zastupiteľstva o tejto žiadosti prebehlo k spokojnosti funkcionárov

²⁸ TEPLANSKÝ, Pavel. Pripravujeme Bernolákovce oslavy. In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 13, 27. 3. 1937, s. 1-2.

²⁹ Vstupujeme do slávnostného roku Bernolákovho. In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 4, 23. 1. 1937, s. 1-2. J. Šimončíč identifikuje autora článku, ktorý sa skrýva pod značkou „*dr. H.*“ ako Henricha Barteka, jazykovedca, ktorý v Jubilárnom výbore Bernolákových osláv zastupoval Maticu slovenskú. ŠIMONČIČ, Jozef. Bernolákovské oslavy v Trnave roku 1937. In CHOVAN, Juraj (ed.). *Pamätnica Antona Bernoláka*. Martin : Matica slovenská 1992, s. 218.

³⁰ List Jubilárneho výboru Bernolákových osláv (ďalej: **JVBO**) v Trnave – Zastupiteľskému zboru mesta Trnavy. Trnava, 6. 2. 1937. *ŠA-TT, F-MSÚ-TT*, Adm. spisy 1938, k. 3, č. 1023: Oslavy 20. výročia trvania Československej republiky a oslavy 700. výročia povýšenia Trnavy na mesto (poznámka: citovaný dokument bol do tohto spisového obalu zrejme vložený sekundárne alebo omylom).

Jubilárneho výboru, lebo mesto sľúbilo zadarmo poskytnúť mestský pozemok na Univerzitnom námestí a poslanci odsúhlasili aj subvenciu vo výške 50.000 Kč. Nepochybne tak urobili pod dojomom informácií, že rovnaké finančné obnosy sa na tento účel už predtým zaviazali poskytnúť aj krajinský prezident a trnavský okres. Trnavská tlač spomínané hlasovanie komentovala veľmi lakonicky, keď konštatovala, že za uvedený návrh „*hlasovali všetci prítomní členovia [mestského zastupiteľstva] okrem komunistov*“.³¹ Verejnosti tak sprostredkovala názor, že komunistickej strane sú národné záujmy a kultúrne hodnoty ľahostajné, hoci negatívny postoj členov tejto politickej strany pravdepodobne vyplýval skôr zo skutočnosti, že mestská „kasa“ nedisponovala požadovaným obnosom, keďže v rozpočte mesta na rok 1937 sa pôvodne s takouto výdajovou položkou nerátalo. Zastupiteľský zbor musel zaviazat' mestskú radu, aby hľadala konkrétne riešenie tohto problému, pričom jednu alternatívu predstavovala krátkodobá pôžička mesta: mesto si teda malo od banky požiť peniaze, aby ich mohlo darovať na výstavbu Bernolákovho pomníka.³²

To ale nebol jediný problém, ktorý prípravu osláv sprevádzal. Prvé disharmonické tóny však prekryli potešujúce informácie, keď sa Trnavčania dozvedeli, že záštitu nad celým podujatím prevzal československý premiér Milan Hodža, prvý Slovák na tomto poste. Značná časť verejnosti i tlače prijala s uznaním prísľub predsedu vlády, že sa osobne zúčastní Bernolákových osláv, čím sa pochopiteľne zvýšila prestíž pripravovaného podujatia v celoštátnom rámci: „*Okolnosť táto je ale príkazom, aby sa pri týchto oslavách sišiel jednotne celý národ a celé Slovensko.*“³³

Samotné oslavy spomínaného výročia sa neobmedzovali len na Trnavu, ale podobné, väčšie či menšie podujatia sa pripravovali aj v iných obciach a mestách (napr. Bratislava, Brezno, Čeklís, Horná Súča, Kremnica, Levice, Liptovský Sv. Mikuláš, Naháč, Námestovo, Nové Mesto nad Váhom, Nové Zámky, Pezinok, Púchov, Slanica, Spišská Nová Ves, Topoľčany, Trenčín, Záblatie a i.). Rôzne odbory a komisie Jubilárneho výboru pripravovali a iniciovali početné sprievodné akcie v podobe výstav, prednášok, rozhlasových relácií, propagačných a edičných podujatí (vydanie odborných publikácií i popularizačných diel

³¹ Zo zast. sboru mesta Trnavy. In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 9, 27. 2. 1937, s. 1-2. Zaujímavá je skutočnosť, že návrh hlasovaním podporili okrem poslancov za Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu napr. aj zástupcovia sociálnych demokratov či Židovskej strany. Tieto informácie som čerpal z nasledujúceho prameňa: Z riadneho valného zhromaždenia zastupiteľského sboru mesta Trnavy, vydržiavaného dňa 20. februára 1937 [zápisnica]. *ŠA-TT, F-MsÚ-TT*, Adm. sp. 1938, k. 3, č. 971, Bernolákovce oslavy.

³² *Tamže*.

³³ Protektorom Bernolákových osláv predseda vlády dr. Milan Hodža. In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 10, 6. 3. 1937, s. 5.

pre ľudové vrstvy³⁴), v podobe výroby a masovej distribúcie jubilejných odznakov atď. Uvažovalo sa dokonca aj o vydaní poštových známok s bernolákovským motívom, ale táto predstava sa nakoniec neuskutočnila. Ministerstvo pôšt a telegrafov v Prahe však vydalo sériu korešpondenčných lístkov s motívom Trnavy.³⁵

Jubilárny výbor na stránkach tlače vyzýval slovenskú verejnosť, aby mestské a obecné zastupiteľstvá pomenúvali verejné priestranstvá, inštitúcie či spolky po Bernolákovi. Tieto akty mali prispieť k upevneniu Bernoláka ako národného symbolu v historickej pamäti slovenského obyvateľstva: „[...] *nech nie je obce alebo mesta na našom Slovensku, ktorá by nepomenovala svoju školu, ulicu, námestie, sad, kultúrny spolok atď. menom Bernoláka. Jubilárny výbor Bernolákových osláv vyzýva vyše 5400 obcí na Slovensku, aby úradne oznámili, že zvečnia takto pamiatku otca spisovnej slovenčiny. Mená obcí budú postupne uverejňované v denných časopisoch a vpísané do zlatej knihy, ktorá bude dňa 10. okt. t. r. protektorom osláv min[isterským]. preds[edom]. dr. M. Hodžom slávnostne vložená do základov Bernolákovho pomníka v Trnave.*“³⁶

Trnava išla v tomto smere príkladom a mestský park, v ktorom bol v roku 1937 odhalený pomník „*otcovi spisovnej slovenčiny*“, dostal názov Bernolákov sad. Situácia však zrejme nebola až taká idylická a na lokálnej úrovni pravdepodobne dochádzalo k rôznym treniciam, ktoré boli politicky či ideologicky motivované, a pripomínali spor o trnavské urbanonymá z roku 1924. V tlači sa napr. objavili správy o prípade školy v Čeklísi: do obecného zastupiteľstva bol podaný návrh, aby novostavbu školy pomenovali po Bernolákovi, ale tzv. pokrokári, ktorých anonymný autor ironicky označuje ako „*soudruzí a bratři*“, sa ho usilovali paralyzovať podaním vlastného návrhu, aby škola dostala meno po T. G. Masarykovi, ktorý prednedávnom zomrel, alebo po súčasnom prezidentovi E. Benešovi: „*Kalkuluje sa, že veď proti pomenovaniu školy po Masarykovi alebo Benešovi nikto sa nepostaví, aby neupadol do podozrenia [z] protištátnosti. Múdre hlavy do kapusty nevedia, že pocta nebohému, ale pre náš národ nesmrteľnému prezidentovi osloboditeľovi alebo terajšej hlave štátu sa neprejavuje tak, že odstrčí sa slovenský dejateľ, majúci nejaký vzťah k [príslušnému] miestu. Piadimužící ducha, nelámte si hlavu! Váš duševný horizont sa nedotýka výšin, v ktorých sa pohyboval Masaryk.*“³⁷

³⁴ Pozri napr. publikáciu BARTEK, Henrich. *Anton Bernolák 1787 – 1937*. Trnava : Jubilárny výbor Bernolákových osláv, 1937.

³⁵ Korešpondenčné lístky k Bernolákovým oslavám. In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 35, 4. 9. 1937, s. 4.

³⁶ Uctíte si pamiatku veľkých mužov! (Upozornenie slovenským obciam). In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 18, 1. 5. 1937, s. 2.

³⁷ Bernoláková škola v Čeklíse. In *Nový svet*, roč. 12, 16. 10. 1937, č. 41, s. 15.

Prípravy na oslavy boli v plnom prúde, tlač apelovala na obyvateľov, aby sa ich zúčastnili v čo najväčšom počte: „*Slovenky, Slováci, prídte do Trnavy 10. októbra t. r. chcete vidieť, že nás je mnoho, že v tisícoch a stotisícoch slovenských sŕdc horí ten istý plameň rodolubstva ako vo Vašom srdci? Prídte načerpať sily na boj proti národnej ľahostajnosti, prídte počuť, že sme národom, ktorý má svoju veľkú a slávnú minulosť.*“³⁸

Je teda evidentné, že jedným zo základných impulzov pre usporiadanie osláv bola snaha o posilnenie slovenskej národnej identity. Na stránkach tlače sa často zdôrazňovalo, že „zdravý“ slovenský nacionalizmus nie je pre republiku prekážkou či hrozbou, ale naopak: jeho pestovanie a rozvíjanie povedie ku konsolidácii vzájomného pomeru medzi Slovákmi a Čechmi, zároveň však posilní medzinárodné postavenie ČSR v stredoeurópskom priestore. Toto presvedčenie nepochybne zdieľali aj samotní iniciátori a usporiadatelia Bernolákových osláv: trnavské slávnosti mali posilniť historickú pamäť a národné sebavedomie Slovákov a zvýznamniť pozíciu Slovenska v československom kontexte.³⁹ Tento moment podčiarkovala aj skutočnosť, že osláv sa osobne zúčastnil Milan Hodža, jeden z najvýznamnejších politických a vládnych činiteľov ČSR.

Bernolák teda vstúpil do oficiálneho symbolického inštrumentária, aj keď popravde treba skonštatovať, že v ňom bol prítomný takpovediac iba jednou nohou. Symbolické reprezentácie Bernoláka sprevádzala nielen patetická rétorika, ale aj idealizácia, miestami až sakralizácia: „*Bol to Anton Bernolák, mladý katolícky kňaz, ktorý tu, medzi hradbami tohto staroslávneho mesta pôsobil a vyrástol nám ako apoštol novej národnej viery a povedomia!*“⁴⁰

V kontexte medializácie Bernoláka ako „národného velikána“ sa stretávame nielen s veľkou dávkou pátosu, či gýčovitej štylizácie, ktorá dnešnému čitateľovi spravidla vyvoláva na tvári úsmev. Pôvaby dobovej rétoriky by nás však nemali odrádzať, ale naopak, môžeme ich pokladať za výzvu rozšíriť výskum problematiky festivít aj týmto smerom. Nevšedná, sviatočná atmosféra osláv si predsa vyžadovala aj „sviatočný“ jazyk.

³⁸ Program celonárodných jubilejných osláv Bernolákových v Trnave. In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 40, 9. 10. 1937, s. 4.

³⁹ „*S prácami sa už započalo a môžeme očakávať, že pri toľkej účasti našich popredných kultúrnych činiteľov budú mať Bernolákové oslavy nielen dôstojný priebeh, ale zároveň ukážu, že Slovensko sa prebúdzá k novej ére silného, zdravého a moderného nacionalizmu, ktorého menovite v dnešnej dobe, plnej ideových zmätkov a nepokojov, toľko potrebujeme.*“ Čl. – Vstupujeme do slávnostného roku Bernolákovho. In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 4, 23. 1. 1937, s. 1-2.

⁴⁰ Túto myšlienku vyslovil pri otvorení trnavskej slávnosti P. Teplanský. Čl. – Odhalenie pomníka Antona Bernoláka. Dr. Milan Hodža: „Musíme aj na terajšom Slovensku uplatniť zásadu priateľskej a bratskej súčinnosti.“ In *Hlas slovenskej samosprávy*, roč. 5, október 1937, č. 10, s. 92-94.

Kam ho postaviť? Problémy s umiestnením Bernolákovho pomníka

Jubilárny výbor sa uzniesol, že pri príležitosti Bernolákových osláv bude v Trnave postavený a odhalený aj pomník tomuto *národnému velikánovi* a vypísal verejnú anonymnú súťaž. Špeciálna komisia na čele s predsedom pomníkového odboru, okresným náčelníkom Jánom Beňovským, vybrala na základe tejto súťaže návrh trnavského umelca, akademického sochára Jána Koniarka, ktorý pre mesto Trnavu pracoval už v minulosti (pomník M. R. Štefánika a pomník padlým vojakom).⁴¹

Od začiatku sa pozornosť organizátorov i širšej verejnosti sústreďovala na otázku, kde bude pomník postavený. Všeobecne panoval názor, že najvhodnejším verejným priestorom pre umiestnenie Bernolákovskej sochy bude Univerzitné námestie. Nielenže išlo o širšie centrum Trnavy s budovami, ktoré pripomínali *zlatý vek* tohto mesta (bývalá univerzita, univerzitný kostol sv. Jána Krstiteľa), ale na tomto námestí stáli aj historické objekty, ktoré priamo pripomínali pamiatku A. Bernoláka, napr. budova kráľovskej akadémie, v ktorej Bernolák istý čas študoval.

Celkové náklady na zorganizovanie osláv a postavenie pomníka boli vyčíslené na 250.000 korún. Finančné prostriedky získané od mesta, okresu a iných subjektov nemohli pochopiteľne postačovať. Preto sa začala verejná peňažná zbierka, ktorá prebiehala nielen na území Slovenska, ale aj v českých krajinách. Prispievali jednoduchí ľudia, robotníci, roľníci, školská mládež, inteligencia, rôzne inštitúcie, farnosti, spolky i obce. Tlač prízvukovala, že v Čechách a na Morave sa do zbierky zapojila predovšetkým inteligencia. Konkrétne sa vyzdvihoval finančný príspevok ministra zahraničných vecí Kamila Kroftu, ktorý bol pôvodným povolaním historik: „*Minister zahraničia dr. K. Krofta iste ako historik pozná dobu Bernolákovu a vie si oceniť dielo, ktoré Bernolák vykonal pre záchranu troch miliónov slavianskych duší pred maďarizačným náporom. Tomuto svojmu kladnému chápaniu Bernolákovskej činnosti dal aj vonkajší výraz tým, že na Bernolákov pomník v Trnave venoval v týchto dňoch za svoju osobu značnú sumu. Za túto veľkodušnosť a obetavosť Jub. výbor Bernolákových osláv pánu ministrovi zvlášť poďakoval.*“⁴²

⁴¹ Podrobnejšie o ňom v ŠTEFUNKO, Fraňo: *Ján Koniarek. Črty o jeho živote a diele*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955. K téme osláv a pomníka M. R. Štefánika v Trnave pozri MACHO, Peter: *Milan Rastislav Štefánik v hlavách a v srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti*. Bratislava : Historický ústav SAV v Prodoma, 2011.

⁴² Minister dr. K. Krofta pamiatke Bernolákovskej. In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 35, 4. 9. 1937, s. 4. Podrobnejšie o Kroftovom vzťahu k Slovensku pozri HANSAL, Josef. Kamil Krofta a Slovensko. In: SLEZÁK, Lubomír – VLČEK, Radomír (eds.). *K počť Jaroslava Marka. Sborník prací k 70. narozeninám prof. dr. Jaroslava Marka*. Praha : Historický ústav AV ČR, 1996, s. 97-103. Autor pripomína, že Krofta r. 1935 napísal spis o vývine národného vedomia Čechov a Slovákov. Vznikol na základe jeho prednášky, na ktorú ho do Bratislavy

Hoci bol Bernolákov pomník v prvom rade srdcovou záležitosťou slovenských katolíkov, podpora prichádzala aj z prostredia iných konfesií. Napriek tomu, že som túto stránku prípravnej fázy osláv systematicky nesledoval, v regionálnej tlači som zaregistroval viaceré takéto prípady: zbierka prebiehala napr. na evanjelických ľudových školách v Trnave, Krajnom a Istebnom, noviny informovali aj o peňažnom príspevku poslanca Národného zhromaždenia za agrárnu stranu (evanjelika) Ján Ursínyho; dokonca sa objavila informácia o príspevku (bližšie neidentifikovanej) židovskej náboženskej obce z Bratislavy.⁴³ Funkcionár Slovenskej národnej strany, katolícky kňaz Anton Kompánek v tejto súvislosti poukazyval na potešiteľný fakt, že „*Bernoláka oslavujú nielen katolíci, ale aj evanjelici, nielen konzervatívne Slovensko, ale aj tí, ktorí v kultúrnych otázkach stoja na stanovisku radikálnom – ako sa povie – pokrokovom.*“⁴⁴

Napriek horúčkovitým prípravám a veľkému optimizmu sa čoskoro objavili problémy väčšieho rázu, ktoré dokonca podľa vyjadrenia niektorých členov Jubilárneho výboru mohli ohroziť uskutočnenie osláv v stanovenom termíne. Problémy okolo Bernolákovho súsošia odštartovalo odporúčanie pomníkového odboru, aby sochár J. Koniarek priviezol na Univerzitné námestie prenosnú maketu pomníka. Špeciálna komisia, v ktorej boli okrem členov Jubilárneho výboru zastúpení aj pamiatkári a architekti, mala na tvári miesta posúdiť možné interakcie pripravovaného pomníka s architektúrou a priestorovým usporiadaním námestia. Koniarek tak urobil 20. augusta 1937 a komisia po vykonaní obhliadky vyniesla verdikt, ktorý trnavskú verejnosť nepotešil: historik umenia a zástupca pamiatkárov Vladimír Wagner vyhlásil, že „*vzhľadom na dimenzie budovy Inv.[alidského] kostola⁴⁵, sochy a Univerzity a vzhľadom na ich architektúru Pamiatkový úrad nedovolí, aby socha na tomto priestore bola postavená*“.⁴⁶

Wagner argumentoval predovšetkým tým, že pomník bude rušiť pohľad na umelecky vzácne priečelie kostola. Vzniknutú situáciu chcel riešiť hneď zahorúca architekt Juraj Tvarožek, ktorý navrhoval, aby pomník umiestnili nie pred kostol, ale o niekoľko metrov

---

vo februári 1934 pozvalo Ústredie slovenského katolíckeho študentstva. V kontexte témy tohto príspevku je zaujímavá skutočnosť, že spomínané Ústredie bolo zastúpené aj v JVBO.

⁴³ Na Bernolákov pomník v Trnave prispeli. In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 29, 24. 7. 1937, s. 3 a č. 31, 7. 8. 1937, s. 5-6.

⁴⁴ *Nový svet*, roč. 12, 19. 6. 1937, č. 24, s. 10.

⁴⁵ Invalidský kostol = univerzitný kostol sv. Jána Krstiteľa. Ide o unikátnu sakrálnu stavbu raného baroka v slovenskom prostredí.

⁴⁶ Zápisnica o rokovaní užšej komisie pre postavenie pomníka na Univ. námestí v Trnave, dňa 20. augusta 1937 o 16. hod. *ŠA-TT, F-MsÚ-TT*, Adm. sp. 1937, k. 1, č. 220, Bernolákovy oslavy v roku 1937. Za zmienku stojí skutočnosť, že obhliadky sa okrem V. Wagnera a J. Koniarka zúčastnili aj architekt Juraj Tvarožek, Mikuláš Schneider Trnavský (za pomníkový odbor JVBO), Dominik Drgoň (za poriadateľský výbor JVBO) a Koloman Geraldini (tajomník JVBO).

ďalej, pred budovu štátnej meštianskej školy (tzv. Adalbertinum). Tvarožkovo kompromisné riešenie – pomník by zostal na námestí, ale nestál by priamo pred kostolom – sa nakoniec nepresadilo.

Existovali samozrejme aj iné alternatívy riešenia tejto patovej situácie. Do úvahy prichádzali predovšetkým dve možnosti: 1/ umiestnenie Bernolákovho súsošia do parku pri železničnej stanici; 2/ postavenie pomníka za mestskými hradbami pri Františkánskej bráne. Keďže pri prvej alternatíve sa predpokladali zdĺhavé rokovania s majiteľom pozemku, železničnou správou, Jubilárny výbor sa nakoniec priklonil k druhej možnosti.

Reagoval okamžite: v snahe zabrániť časovému sklzu sa hneď na druhý deň po obhliadke nakaširovaného modelu súsošia na Univerzitnom námestí obrátil s naliehavou žiadosťou na radnicu, aby na svoje náklady urýchlene upravila priestor pred meštianskou školou, ale o niekoľko dní neskôr, keď sa definitívne rozhodlo o umiestnení pomníka za hradbami mesta, pôvodnú žiadosť odvolal a vyslovil nové požiadavky. Situácia pripomínala zľudovelé výroky staručkého kráľa zo známej českej rozprávky (*odvolávam, čo som odvolal*).

Nevedno, čo všetko z týchto rokovaní, oficiálnych žiadostí a ešte oficiálnejších rozhodnutí preniklo na verejnosť, ale konečné riešenie lokalizácie pomníka pravdepodobne spôsobilo šírenie rôznych fám a klebiet, na ktoré musela v záujme upokojenia situácie reagovať aj tlač.

V týždenníku *Nové Slovensko* sa najprv objavila správa o tom, že Jubilárny výbor „[...] rozhodol na svojej poslednej schôdzi, aby pomník Bernolákov postavený bol v promenáde pri Františkánskom kostole. Toto miesto sa už pripravuje a jub. výbor tvrdí, že to bude najkrajší kútik Trnavy. Nám sa toto miesto nepozdáva za najvhodnejšie, ale je už rozhodnuto a preto si počkáme s konečným posudkom až bude pomník stáť. Základy sa už kopú. Sú 6m hlboké. Dno sa vyplňuje železobetonom. Základ sa bude skladať z niekoľkých vrstiev rôzneho stavebného materiálu, aby sa dosiahlo stability pre pomník veľkých rozmerov. Na tieto prípravné práce chodí sa už teraz prizerať mnoho zvedavých Trnavanov“.⁴⁷

Táto správa však zrejme verejnosť príliš neuspokojila. Jej autor predsa sám zdôraznil, že nové miesto sa „nám [...] nepozdáva za najvhodnejšie“, hoci priamo neuviedol, kto je to „my“, teda v mene koho sa vyjadruje; rovnako však nenapísal, čo tomuto „placu“ vyčíta. Ak sa totiž v súvislosti s Univerzitným námestím oficiálne argumentovalo, že ide o tiché miesto, na ktorom by pomník pôsobil dojmom, ako by tam bol „odložený“, tak v súvislosti

⁴⁷ Kde bude stáť v Trnave Bernolákov pomník? In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 38, 25. 9. 1937, s. 5.

s definitívne vybratým miestom pri Františkánskej bráne sa vynárali názory, ktoré štekli verejnú mienku, že totiž Bernolák bude „vyhodený“ za hradby mesta, na jeho perifériu.

Základ pre konšpiračnú teóriu bol na svete, ale nijaká relevantná politická skupina či strana sa ho neujala – Bernoláka ako národný symbol a pomníkové sťahovanie, nehodné zakladateľa spisovnej slovenčiny, nikto nevyužil ako nástroj politického boja na komunálnej či celoslovenskej úrovni.

Dnes sa už asi nedozvieme, akú motiváciu tieto fámy pripisovali „vyhadzovačom“ pomníka; hypoteticky však môžeme predpokladať, že aspoň časť trnavskej populácie vnímala proces hľadania vhodného miesta pre Bernolákov pomník na pozadí skúseností z predchádzajúcich rokov, kedy sa v mestskom zastupiteľstve rozhodovalo o uličných názvoch, teda pod dojemom neschválenia urbanonyma *Bernolákova ulica* v širšom centre mesta (1924), resp. pod dojemom rozhodnutia pomenovať po Bernolákovi ulicu v okrajovej časti mesta, teda na periférii Trnavy (1927). Údajné „vyhodenie“ Bernolákovej sochy za hradby starého mesta v roku 1937 sa mohlo javiť ako analógia s predchádzajúcimi negujúcimi a marginalizujúcimi aktami.

Zo strany Jubilárneho výboru, jeho pomníkového odboru, spomínanej komisie, ale konkrétne ani zo strany V. Wagnera však určite nešlo o nejaký zlý úmysel. Zástupca pamiatkárov si jednoducho iba plnil svoju povinnosť, navyše aj v propozíciách verejnej súťaže, ktoré tento výbor vydal, sa zdôrazňovalo, že autor pomníka „*musí [...] brať zreteľ na okolitú architektúru*“.⁴⁸ V tomto prípade teda možno obrazne povedať, že nadšenie organizátorov „ukázalo prstom“ na Univerzitné námestie skôr než sa niekto zamyslel nad tým, či uvedený priestor bude naozaj vhodný pre umiestnenie takého monumentálneho pomníka, aký vytvoril majster Koniarek.

V tomto kontexte si treba uvedomiť ešte jednu skutočnosť, ktorá nám uniká, keď sa dnes pozeráme na Bernolákov pomník a usilujeme sa pochopiť, prečo ho V. Wagner vyhodnotil ako potenciálne rušivý element voči umelecky vzácnemu priečeliu univerzitného kostola. My dnes poznáme Bernolákov pomník ako hmotový objekt, ktorý sa rozkladá na horizontálnej rovine a neťahá sa do výšky. Podľa pôvodnej koncepcie mal však monumentalitu súsošia zdôrazniť vysoký podstavec.

Na stránkach *Nového Slovenska* pôvodný výber Univerzitného námestia kritizoval Ján Ebringer: „*Projektovať na toto miesto pomník, ktorý by sa harmonicky včlenil do nie veľkého*

⁴⁸ Jubilárny výbor Bernolákových osláv v Trnave vypisuje verejnú súťaž na vypracovanie návrhu na pomník A. Bernoláka na Univerzitnom námestí v Trnave. Archív výtvarného umenia Slovenskej národnej galérie Bratislava, fond Ján Koniarek, Bernolákov pomník v Trnave, sign. 3/A/3, č. 114.

kúta medzi budovami, je skutočne veľký problém.“ Vzápätí vo svojom príspevku upozorňoval trnavskú verejnosť na to, že paradoxne by mala byť pamiatkovému úradu skôr vďačná, lebo odmietavé stanovisko V. Wagnera vlastne Bernolákov pomník a jeho kvality nepriamo zachránilo: „*Jedinečné dielo J. Koniarka by tu bolo úplne stratené, prehlušené ozrutnými budovami. Miesto je mimo to mrtvé, málo frekventované a bolo by bývalo ozaj hriechom skryť toto vpravde umelecké dielo vysokej koncepcie pred zrakmi verejnosti. Pomník má byť viditeľný, prístupný, na mieste frekventovanom a takom, aby každému okoloidúcemu musel padnúť do oka. Žijeme konečne v dobe modernej, praktickej, teda aj v dobe praktického nacionalizmu. Nuž i tu treba kráčať s duchom doby!*“⁴⁹

Bodku za celým problémom dal tento autor nasledujúcim konštatovaním: „*Nie je však pravdou [...], že Bernolák bol vyhodенý za hradby mesta, na smetisko, ale je pravdou, že pomník bude stáť na takom mieste, ktoré po určitých úpravách stane sa najkrajším kútom Trnavy!!!*“⁵⁰

Len aby sme v hanbe neostali.

Slovenský Rím, západoslovenské Kocúrko alebo trnavské Zvonodrozdo?

Ako som už spomínal, poslanci mestského zastupiteľstva za komunistickú stranu nehlasovali za poskytnutie finančnej podpory na pomník a oslavy. Je viac než pravdepodobné, že so svojím stanoviskom neboli osamotení. Idylické predstavy o starobylej, slávnej a kultúrnej Trnave narážali na každodennú realitu, ktorú si všimala aj nasledujúca satirická básnička:

•
*„Trnava je staré mesto,
 História rozpráva.
 Nedaj Bože, sa raz dočkať
 sľúbeného kanála.*

•••
*Nech si mešťan, či vonkovan,⁵¹
 musí ťa to zaraziť,
 veď si môžeš každú chvíľku
 na dlážke tej krk sraziť.*

••
*Pozri sa len hore, dole,
 milé ľudské stvorenie,
 na to naše neforemné,
 toľko staré dláždenie.*

••••
*Ulice sú sťa v Habeši,⁵²
 nedaj, Bože, keď tak prší.
 Blata, vody plno jesto,
 toto, hľa, že má byť mesto?“⁵³*

⁴⁹ EBRINGER, J[án]. Pomník A. Bernoláka v Trnave. In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 39, 2. 10. 1937, s. 2.

⁵⁰ *Tamže*.

⁵¹ Vonkovan = vidiečan, dedinčan.

⁵² Habeš = Etiópia (tu funguje ako symbol zaostalej krajiny).

⁵³ MATRAN, Ivo. Trnavské svedomie (báseň). In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 15, 10. 4. 1937, s. 4.

Citované veršičky priamo nespochybňovali úsilie zvýšiť prestíž Trnavy prostredníctvom budovania pomníkov a organizovania osláv, iba poukazovali na zlú situáciu ohľadne nízkeho urbanizačného komfortu. Otcovia mesta si pochopiteľne uvedomovali spomínané nedostatky a usilovali sa ich odstrániť. Zásadný problém však predstavoval nedostatok financií, ktorý sa musel aj pri iných záležitostiach riešiť rôznymi pôžičkami a subvenciami.⁵⁴ Napokon, s podobnými problémami zápasili aj iné mestá na Slovensku. Je vysoko pravdepodobné, že mnohí obyvatelia uvažovali nad tým, či je vhodné vrázať peniaze do osláv a pomníkov v situácii, keď Trnava nemá vybudovanú kanalizáciu, zápach z riečky Trnávky otravuje ľudom život, bytový fond nezodpovedá moderným štandardom, keď nezamestnaní a ich rodiny majú existenčné problémy. Nikto však pred trnavskou verejnosťou nespochybnil politiku národnej pamäti, ktorá sa v roku 1937 mala vo verejnom priestore Trnavy prejavíť práve Bernolákovými oslavami a Bernolákovým pomníkom.

S takýmto prípadom som sa však ako bádateľ stretol pri príležitosti výstavby pomníka vojakom, ktorí padli na frontoch prvej svetovej vojny. Keď sa v roku 1929 na pôde mestského zastupiteľstva rokovalo o tejto otázke, objavil sa návrh, aby sa mestské peniaze využili efektívnejšie, pre potreby pozostalých trnavských vdov a sirôt. Poslanec Pavol Žiška síce súhlasil s predloženým charitatívnym návrhom, ale nezabudol zdôrazniť, prečo je postavenie takéhoto pomníka pre mesto Trnavu dôležité: veď „*všetky okolité obce majú každá jaký-taký pomník padlým vojakom, jedine Trnava [ho] ešte nemá*“. ⁵⁵ Ako vidno, otázka prestíže tu zohrávala významnú úlohu, a takisto to platilo aj v prípade Bernolákových osláv a pomníka v roku 1937.

Neradosťnú skutočnosť si uvedomovali aj samotní usporiadatelia slávností, keďže Jubilárny výbor v júni 1937 adresoval mestskému úradu list, v ktorom sformuloval svoje požiadavky na odstránenie najokatejších problémov. Radnica mala opraviť nielen budovy, ktoré boli majetkom mesta, ale aj ciferníky na hodinách mestskej veže. Funkcionári Jubilárneho výboru pripomínali, aby „*pre každý prípad bolo pamätané aj na prirodzené potreby každého človeka, totiž aby bol určený taký záchod, na ktorý by mohli byť význační hostia upozornení pre prípad potreby*“. Zrejme si prečítali básničku v *Novom Slovensku*, v ktorej si anonym zobral na mušku aj úroveň miestnych komunikácií („*hrbov a jám veru*

⁵⁴ Starosta Trnavy napr. v tlači zdôrazňoval: „*Správa mesta [...] najmä v poslednom čase vložila celú svoju iniciatívu k povzneseniu tohoto malého Ríma. Snaží sa všemožne, aby ako tretie mesto Slovenska, majúce už okolo 26.000 obyvateľov, dosiahlo dávno túženeho vodovodu a kanalizácie. Konajú sa horlivé prípravy k prevedeniu týchto prác a je len na vládnych činiteľovch, aby túto snahu správy mesta Trnavy podporovali, aby sa na históriu bohatej Trnavy nezabudlo.*“ VYSKOČIL, Juraj. Trnava. In *Nový svet*, roč. 12, 31. 7. 1937, č. 31, s. 4.

⁵⁵ Zápisnica z valného zhromaždenia zastupiteľského sboru mesta Trnavy, vydržianého dňa 11-ho mája 1929. ŠA-TT, F-MsÚ-TT. Adm. sp. 1929, k. 4, č. 6.740, Žiadosť Výboru pre postavenie pomníka padlým vojakom vo svetovej vojne o poskytnutie subvencie a prepustenie miesta pre tento pomník.

dosti, / zlosti s tým máš do sýtosti. / Nápravy sa nedožiadaš, / posmech od cudzincov znášaš“), možno však v tomto smere žiadali urýchlenú nápravu na základe vlastných skúseností: „[...] prosíme, aby sl. Mestský úrad [...] dal opraviť aspoň hrubé jamy na tých uliciach, kde sa budú konať sprievody [...].“⁵⁶

Predstava, že by Milan Hodža, druhý najvýznamnejší muž republiky, zaryl svojimi lakovkami do nejakého výmoľa a potkol sa v uliciach starobylej a slávnej Trnavy, zaváhala blamážou, ktorú usporiadatelia nemohli pripustiť. Vo svojej žiadosti spomínajú masové sprievody, ale po meste sa mal peši pohybovať, resp. urobiť zopár „vlastnoručných“ krokov aj predseda československej vlády.

V septembri rozposlal Jubilárny výbor rôznym inštitúciám, firmám i fyzickým osobám obežník, v ktorom požadoval, aby upravili svoje objekty a domy v súlade so slávnostnou atmosférou osláv a prítomnosťou významných hostí. Obežník však obsahoval aj presne cielené návrhy a požiadavky, ktoré mali prispieť k vyriešeniu konkrétnych problémov, pričom radnici bola adresovaná ultimatívna požiadavka: „*Menovite Vás prosíme, aby ste si opravili mestský záchod pri Františkánskej bráne, ktorý je v škandálnom stave. Buď odstrániť záchod alebo náležite zakryť, aby nebol viditeľný* [sic!].“⁵⁷ Z uvedenej žiadosti síce vyplýva, že Trnava mala verejnú toaletu, ale vzhľadom aj na predchádzajúcu výzvu, aby mesto zabezpečilo počas osláv primerané zariadenie tohto druhu, ktoré by v prípade potreby mohli svojou návštevou poctiť aj najvýznamnejšie osobnosti, možno konštatovať, že existujúci záchodík usporiadatelia Bernolákových osláv nepokladali za vhodný či dostatočne reprezentatívny. Všimnime si zdanlivo zanedbateľný detail – štylizáciu žiadosti Jubilárneho výboru („*prosíme, aby ste si opravili mestský záchod pri Františkánskej bráne*“⁵⁸), ktorá naznačuje určitý odstup od tohto hygienického zariadenia a jeho zriaďovateľa alebo správcu, teda mesta: je to *vaša* hanba, to *vy si* ho opravte.

Škoda, že v tom čase nežil v Trnave Janko Jesenský: možno jeho slávny satirický román *Demokrati* by mal inú základnú zápletku, ktorá by stála v popredí tematizácie konfliktu medzi meštiackou morálkou a princípmi demokratickej rovnosti: predstava, že by sa pri mestskom pisoári počas Bernolákových osláv stretli nezamestnaný trnavský proletár s vysokým ministerským úradníkom, či priamo ministrom, ktorý tomu prvému ešte pred chvíľou rečnil o národných ideáloch z výšky slávnostnej tribúny, nie je až taká absurdná.

⁵⁶ List JVBO v Trnave – Mestskému úradu v Trnave. Trnava, 26. 6. 1937. *ŠA-TT, F-MsÚ-TT*, Adm. sp. 1937, k. 1, č. 220, Bernolákové oslavy v roku 1937.

⁵⁷ Obežník JVBO v Trnave. Trnava, 23. 9. 1937. *ŠA-TT, F-MsÚ-TT*, Adm. sp. 1937, k. 1, č. 220, Bernolákové oslavy v roku 1937.

⁵⁸ (Poznámka: v citáte podčiarkol P. M.)

Hneď na druhý deň po rozoslaní spomínaného obežníka reagoval Jubilárny výbor na kritické komentáre v tlači, konkrétne v novinách *Slovenská pravda*, ktoré sa na adresu Trnavy vyjadrovali nelichotivým spôsobom: „Potom je tu ešte jedna vec. Mesto Trnava je už azda po celej republike známe ako jedno z najšpinavších a najneusporiadanejších. Aspoň teraz pred týmito veľkolepými oslavami ho mohli dať ako-tak do poriadku. Taktiež i miestni židovskí obchodníci by mohli už raz mať na svojich firmách správne [slovenské] nápisy.⁵⁹ Trnava ide oslavovať muža, ktorý horlil za slovenčinu, ale sama sa o slovenský jazyk nestará.“⁶⁰

Predsedníctvo Jubilárneho výboru síce pripomínalo, že autor tejto kritiky preháňa, ale napriek tomu sa obrátilo so žiadosťou na miestny odbor Slovenskej ligy, aby v prípade potreby uskutočnil kroky vedúce k oprave alebo odstráneniu chybných firemných nápisov.⁶¹ Nepoznáme však odpoveď na otázku, či si niekto z organizátorov Bernolákových osláv uvedomil, že kritika *Slovenskej pravdy* padá aj na hlavy Jubilárneho výboru, ktorý po meste rozširoval obežníky s pravopisnými chybami.

Vrásky na tvári im však jednoznačne spôsoboval existujúci verejný záchod pri Františkánskej bráne, ktorý evokoval obraz Trnavy ako jedného z najšpinavších miest republiky. S týmto prepotrebným zariadením mali problémy usporiadatelia osláv 60. výročia založenia Spolku sv. Vojtecha už pred siedmimi rokmi. Veľkolepé slávnosti za účasti širokej verejnosti, vládnych a cirkevných predstaviteľov, ktoré sa uskutočnili v roku 1930, boli príležitosťou predstaviť nielen samotný spolok, jeho aktivity, výsledky a úspechy, ale aj mesto Trnavu.

Hlavný problém však v tomto prípade nepredstavoval záchod, ale slimačie tempo kompetentných úradných miest pri označovaní ulíc tabuľkami s novými názvami.

Predstavitelia Spolku sv. Vojtecha upozorňovali príslušné miesta, že Chlebový rínek bol dávno premenovaný na Radlinského námestie, ale nové názvy sa zatiaľ na múroch domov neobjavili. Tajomník spolku v prípise adresovanom mestskému úradu poukazoval predovšetkým na to, že nesprávne tabuľky na múroch domov môžu spôsobiť medzi účastníkmi osláv dezorientáciu a chaos. Keďže mesto sa s odstránením tohto nedostatku zrejme príliš neponáhľalo, tajomník o tri mesiace neskôr naliehavo zopakoval svoju žiadosť

⁵⁹ Príslušníkom židovskej komunity v Trnave tlač v medzivojnovom období často vyčítala nielen to, že pri komunikácii uprednostňujú nemčinu a maďarčinu pred slovenčinou, ktorú notabene dobre neovládajú, a preto židovskí podnikatelia na svojich firemných tabuliach a štítoch používajú skomolené slovenské nápisy s početnými pravopisnými chybami, ale obviňovala ich aj z nepriateľských postojov voči Slovákom, zo skupinového egoizmu a z nedostatočného záujmu o potreby mesta ako celku.

⁶⁰ Citované podľa sekundárneho zdroja: List JVBO v Trnave – Odboru Slovenskej ligy v Trnave. Trnava, 24. 9. 1937. *ŠA-TT, F-MsÚ-TT*, Adm. sp. 1937, k. 1, č. 220, Bernolákové oslavy v roku 1937.

⁶¹ *Tamže*.

o vyriešenie spomínaného problému, pričom nezabudol zdôrazniť, že „v informačných našich brožúrkach, ktoré sme rozposlali do zahraničia a po celom Slovensku, je toto námestie pomenované po Radlinskom. Bude sa veľmi divne pred cudzími hosťmi vynímať, keď mesto Trnava ináč označuje námestie, než my! Prosíme preto, aby zmena názvu Chlebového rýnku bola i so strany mesta prevedená do započatia našich jubilejných slávností [...]“⁶²

Spolkový funkcionár však žiadal aj odstránenie ďalších nedostatkov, ktoré sa týkali tohto prestížneho verejného priestranstva: predovšetkým sa malo zabezpečiť primerané osvetlenie námestia; vyslovil však aj prosbu, aby mesto dalo upraviť alebo odstrániť verejný záchod, ktorý sa na ňom nachádzal, lebo „v takej úprave, ako je to dnes, uráža to morálny cit okoloidúcich a je to z hygienických dôvodov neprípustné“. Mestská rada sa však ohľadne záchodu vyjadrila v tom zmysle, že „nemožno žiadosti [aby splašky neznečisťovali námestie – P. M.] vyhovieť, nakoľko technicky nie je možno nájsť riešenie, ktoré by vyhovovalo“.⁶³

Po siedmich rokoch sa toho asi veľa nezmenilo, lebo Jubilárny výbor Bernolákových osláv v septembri 1937, reagujúc na kritiku trnavských pomerov uverejnenú v *Slovenskej pravde*, „úctivo“ žiadal, „[...] aby na dobu osláv bol verejný záchod vedľa františkánskeho kostola buď odstránený alebo uzavretý a maskovaný tak, aby ho nebolo vidieť, pretože z tribúny, na ktorej budú sedieť oficiálni hostia (samozrejme aj zástupcovia tlače), by bolo vidieť priamo do záchodu.“⁶⁴

Trnavský verejný záchodík sa však nestal predmetom boja medzi jednotlivými politickými stranami a ideologickými táborami, ako to poznáme zo slávneho románu francúzskeho spisovateľa Gabriela Chevalliera *Zvonodrozdovo*, ktorý je ostrou satirou politických a spoločenských pomerov vo Francúzsku. Aj keď v „kauze“ trnavskej toalety môžeme vidieť hmlisté obrysy chevallierovského konfliktu *pokrok* verzus *morálka*, nikdy takúto vyhranenú podobu nenadobudla. Paradoxne sa totiž v úlohe ochrancov verejnej morálky, resp. verejného záujmu neocitli len predstavitelia Spolku sv. Vojtecha, ktorí v súvislosti s prestížnymi oslavami požadovali jeho odstránenie. Nepolarizoval trnavskú spoločnosť, neprispieval k jej politickej diferenciacii a k vyhraňovaniu skupinových identifikácií, ale paradoxne skôr zjednocoval v zmysle potreby zachovania pozitívneho obrazu Trnavy v širšom – národnom i celoštátnom – kontexte, čo by sa dalo vyjadriť známym

⁶² List Spolku sv. Vojtecha v Trnave – Obecnému zastupiteľstvu mesta Trnava. Trnava, 19. 5. 1930. *ŠA-TT, F-MsÚ-TT*, Adm. sp. 1930, k. 2, č. 3.244, Chlebový rýnok – pomenovanie zmenené na Radlinského námestie.

⁶³ Predmetné vyjadrenie mestskej rady je zapísané na zadnej strane dokumentu, ktorý citujem v predchádzajúcej poznámke č. 62.

⁶⁴ List JVBO v Trnave – Mestskému úradu v Trnave. Trnava, 24. 9. 1937. *ŠA-TT, F-MsÚ-TT*, Adm. sp. 1937, k. 1, č. 220, Bernolákové oslavy v roku 1937.

kocúrkovským výrokom „*len aby sme v hanbe neostali*“. Môžeme predpokladať, že v očiach niektorých obyvateľov či miestnych politikov fungoval ako zástupný symbol zaostalosti, resp. zaostávania mesta, ktoré žilo zo svojej dávnej slávy, ale pokrývkávalo v modernizácii infraštruktúry a v niektorých ohľadoch nespĺňalo sociálno-hygienické štandardy. Jedným z cieľov Bernolákových osláv bolo zviditeľniť Trnavu, negatívnu reklamu si však zrejme nikto neželal. Preto sa „kauze“ verejných toaliet venovala toľká pozornosť, väčšinou sa však riešila za zatvorenými dverami, bez zvedavých očí verejnosti. Na stránkach tlače sa tento problém medializoval iba výnimočne: „prízemný“ problém existencie takéhoto zariadenia a „vznešené“ národné ideály nešli totiž príliš dohromady. Celý problém však možno vnímať aj inou optikou: úsmevné, ale zároveň aj poučné je to, že zatiaľ čo v prípade žijúcich osôb – obyčajných i významných účastníkov osláv – sa pripúšťalo, že majú aj svoje prirodzené telesné potreby (či problémy), v prípade oslavovaných, teda Bernoláka a bernolákovcov sa biologické determinácie nereflektovali, neboli hodné spomínania, tak ako ani vo väčšine iných prípadov pripomínania a oslavovania „národných velikánov“. Práve na tomto prípade vidno ovocie procesu dehumanizácie konkrétnych historických osobností, keď sa v nacionalistickom diskurze a v národnej historickej pamäti z ľudí z mäsa a kostí stávajú národní/kultúrni hrdinovia (či dokonca mučeníci), teda vzory sociálneho správania.⁶⁵

Bernolákové oslavy medzi lokálpatriotizmom, nacionalizmom a konfesionalizmom

Samotné oslavy sa uskutočnili 9. – 10. októbra 1937. Slávnostnú atmosféru v Trnave zdôrazňovala vlajková výzdoba, vo večerných hodinách boli významné budovy vrátane mestskej veže a Štefánikovho pomníka osvietené reflektormi. V prvý deň sa početné obecnosť zišlo v aule Saleziánskeho domu na večernom koncerte. Hoci boli oslavy venované pamiatke Antona Bernoláka, koncertu dominovalo meno a dielo trnavského hudobného skladateľa Mikuláša Schneidera Trnavského. Podobne ako v prípade Bernoláka, aj u tohto trnavského majstra hudby a piesne sa verbálne zdôrazňovala jeho práca v prospech Slovenska i katolicizmu – v rámci koncertu sa patričným spôsobom vyzdvihli jeho zásluhy o duchovnú pieseň a o *Jednotný katolícky spevník*, ktorý vyšiel tlačou práve v roku 1937.

Slávnostný príhovor Štefana Schultza, ktorý odznel na začiatku koncertu, je svedectvom skutočnosti, že prehnaný lokálpatriotizmus a snaha zviditeľniť „naše“ mesto

⁶⁵ Na túto skutočnosť poukazuje súčasný historik v publikácii VÖRÖS, László. *Analytická historiografia versus národné dejiny. „Národ“ ako sociálna reprezentácia*. Pisa : Pisa University Press, 2010, s. 64: „[...] historické postavy vnímané ako popredné osobnosti národa sú v istom zmysle dehumanizované [...], pozbavené všetkých formatívnych podmienok, sociálnych alebo iných, ktoré formujú ľudí (a ktorých účinnosť je v prípade iných, z hľadiska národného menej významných ľudí aspoň do určitej miery reflektovaná).“

za každú cenu môžu vyznieť komicky: „*Trnava je mesto s bohatou hudobnou minulosťou. Isté je, že Trnavu navštívil bratislavský rodák Hummel, že týmto mestom prešiel veľký Haydn, i kráľ piesní František Schubert; ba známe je, že najväčší génius hudby, akého ľudstvo posial malo, kráľ ríše tónov, nesmrteľný Beethoven, videl Trnavu, keď chodil do susednej obce Dolnej Krupej za svojou láskou, Teréziou Brunswickovou. A dnes je naša Trnava tiež mestom muzikálnym, lebo z tohoto ohľadu stačí, že je mestom nášho Mikuláša Schneidera-Trnavského.*“⁶⁶

Rečník zdôrazňoval, že Bernolákov pomník modeloval trnavský sochár Ján Koniarek, v rámci koncertu bude znieť hudba trnavského rodáka M. Schneidra-Trnavského, orchester bude dirigovať Trnavčan Ladislav Holoubek,⁶⁷ (okrem bratislavských sólistov) bude spievať Trnavský slovenský spevokol: „*Teda trnavské umenie vzdáva v predvečer jubilejných slávností Bernolákových hold pamiatke veľkého slovenského oslávenca.*“ V závere svojho príhovoru apeloval na hudobných umelcov slovami: „*Bernolák povedal: »Píšte po slovensky« – a my pridávame k tomu dnes príkaz: »Skladajte po slovensky!«.*“⁶⁸

Nedeľa 10. októbra začala slávnostnými bohoslužbami v dóme sv. Mikuláša a v evanjelickom kostole, potom nasledoval príchod najvýznamnejšieho hosťa: na železničnej stanici privítal premiéra Milana Hodžu prezident Slovenskej krajiny Jozef Országh. Spolu s predsedom Jubilárneho výboru Bernolákových osláv, poslancom Pavlom Teplanským, sa Hodža presunul do centra mesta a pri budove bývalej univerzity nastúpil do ovenčeného koča, ktorý ho previezol ulicami: školská mládež a skauti ho pozdravovali, až kým neprišiel na hlavné (Wilsonovo) námestie. Okrem početného obecnstva ho na tribúne pred mestským divadlom očakávali poprední predstavitelia verejného života, napr. minister spravodlivosti Ivan Dérer, viacerí poslanci a senátori (napr. Ján Botto alias básnik Ivan Krasko), členovia krajinského zastupiteľstva, zástupcovia najvýznamnejších úradov, vzdelávacích inštitúcií a spolkov, napr. Univerzity Komenského (Ján Stanislav), Matice slovenskej (Henrich Bartek), Spolku sv. Vojtecha (Štefan Zlatoš) a i.⁶⁹

Po príchode predsedu vlády zahrála vojenská hudba štátnu hymnu a nasledovala prehliadka čestnej roty, ktorú Hodža vykonal v sprievode generála Bedřicha Homolu. Privítal ho starosta Trnavy Juraj Vyskočil a kyticou kvetou ho obdarovala žiačka v ľudovom odeve. Premiér okrem iného podpísal pamätný spis, ktorý bol následne vložený do Bernolákovho

⁶⁶ [SCHULTZ, Š.]. Prívet na koncerte zo skladieb M. Schneidera-Trnavského s príležitosti Bernolákových osláv 9. X. 1937 v Trnave. In *Kultúra*, roč. 9, september – október 1937, č. 9-10, s. 190-192.

⁶⁷ Ladislav Holoubek – dirigent opery SND v Bratislave; syn publicistu, redaktora a vydavateľa Václava Holoubka, ktorý v medzivojnovom období pôsobil v Trnave.

⁶⁸ [SCHULTZ], ref. 66.

⁶⁹ Jubilejné oslavy Antona Bernoláka v Trnave. In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 41, 16. 10. 1937, s. 1-3.

pomníka. V sprievode sa odobral peši cez Divadelnú ulicu (teda nie cez Radlinského námestie!⁷⁰) na promenádu za Františkánskou (dnes Bernolákovou) bránou.

Keďže predseda vlády zrejme obišiel toľko kritizovaný verejný záchod, vďaka starostlivo naplánovanej trase, po ktorej sa jeho sprievod presúval trnavskými ulicami, prvá fáza verejnej hanby sa nekonala. Novinové spravodajstvo, ale aj archívne pramene, ktoré som mal k dispozícii, však mlčia o tom, ako sa podarilo vyriešiť podstatu tohto problému, teda či toaletu odstránili alebo len „potemkinovským“ spôsobom zamaskovali.

Pri zahalenom pomníku bolo zhromaždené početné publikum, premiérov sprievod tam očakávali legionári, sokoli, orli, členovia Robotníckej telovýchovnej jednoty, Sedliacka jazda, hasiči, predstavitelia a členovia ďalších spolkov.⁷¹ Po vystúpení Trnavského slovenského spevokolu, ktorý zaspieval slávnostný zbor *Bernolákovi* od M. Schneidra-Trnavského, odzneli z tribúny slávnostné prejavy viacerých rečníkov.

M. Hodža konštatoval, že Bernolákova *Dizertácia* „bola prvým jazykospytným prejavom slovenského národného prebudenia a politickej iniciatívy i slovenského katolicizmu, tehďajšieho národa celého. Veľkou hodnotou tohoto diela, ktoré tu vyrástlo pred 150 rokmi, je to, že sa po stopách bernolákovčiny začínal už hlásiť k svojmu národnému životu a k svojej národnej dôstojnosti národ náš svojimi predstaviteľmi bez ohľadu na cirkevnú príslušnosť. A tak uprostred starostí dneška s vďačnosťou v srdci shromažďujeme sa okolo pomníka Antona Bernoláka Slováci všetci. [...] Bolo by chybou nepovedať, že to, čo Bernolákova škola vtedy konala národnostne a kultúrne, znamenalo politický pokus získať slovenskému národu pozíciu vo vtedajšom civilizovanom svete. Z útleho zárodku národnej myšlienky slovenský katolicizmus dvíhal hlavu a svojím spojením s významnými kruhmi vykonal zaujímavý pokus vsunúť sa [do] vtedajšej uhorskej štátnosti tak, aby slovenský národ získal v daných pomeroch čo najviac politického, kultúrneho a mravného prospechu. A tak i my musíme byť Bernolákovi vďační, lebo s ním sa začínal tvoriť ten slovenský nacionalizmus, ktorý bol hybnou silou i nám [...].“⁷²

M. Hodža svoj názor na Bernoláka a bernolákovčinu publikoval už v roku 1920 v známom spise *Československý rozkol*, ktorý vyvolal v slovenskej verejnosti polemické reakcie, najmä zo strany Jozefa Škultétyho.⁷³ Je príznačné, že zatiaľ čo v roku 1920 Hodža

⁷⁰ V súčasnosti je sice tento verejný priestor pomenovaný po zakladateľovi Spolku sv. Vojtecha Andrejovi Radlinskom, ale je označený ako ulica, nie námestie.

⁷¹ Jubilejné oslavy..., ref. 69.

⁷² *Tamže*.

⁷³ O Hodžových názoroch pozri podrobnejšie v publikácii HODŽA, Milan – ŠKULTÉTY, Jozef. *Polemika o československom rozkole*. Zodp. red. Božena Rolková. Bratislava : Politologický odbor Matice slovenskej, 2008, s. 49-64 (konkrétne najmä s. 57-59).

vo svojom texte o. i. odkazoval aj na inkriminovanú pasáž z predhovoru k Bernolákovmu *Slowáru* (slovenčina ako „*pohodlný most k jazyku maďarskému*“), v roku 1937 v prejave na trnavskej oslave túto myšlienku pochopiteľne nespomenul. Svoj predchádzajúci postoj korigoval aj v tom zmysle, že zatiaľ čo v roku 1920 Bernoláka a bernolákovčinu nezahŕňal do vývinovej etapy moderného slovenského nacionalizmu, ktorá podľa jeho názoru začínala až s nástupom generácie Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika a pokračovala štúrovcami, v roku 1937 už zasadil Bernolákovu aktivitu priamo do kontextu vývoja slovenského nacionalizmu. Tento ústup z pôvodných pozícií bol u Hodžu nepochybne motivovaný jeho politickým pragmatizmom a nepriamo ovplyvnil identitnú prax ako aj konštruovanie príbehu národných dejín v nacionalistickom diskurze a historiografii.

Rovnako dôležitý bol však aj ďalší rozmer Hodžovho slávnostného prejavu. Zdôrazňovanie slovenského nacionalizmu a významu katolicizmu v slovenskom historickom vývoji zo strany jedného z najvýznamnejších štátnikov prvej republiky signalizovalo pokus o „prehodenie výhybky“ na politickej scéne. Za uplynulé roky existencie ČSR nebolo príliš často počuť z oficiálnych miest veľa pozitívnych vyjadrení o katolicizme. Napokon, predseda vlády to vo svojom prejave povedal úplne polopatisticky, aby nikoho nenechal na pochybách, že v očiach vládnych špičiek je Bernolák – slovenský národovec a katolícky kňaz – súčasťou symbolického inštrumentária, ktoré má za úlohu deklarovať korektné vzťahy medzi štátom a katolíckou cirkvou: „*Keď sa vláde republiky práve podarilo dohodnúť sa so Svätou stolicou o štátnopolitickej úprave diecezálnych hraníc, je to nový dôkaz, že má v našej demokracii plné možnosti uplatniť sa i cirkev [a] viera [...]*.“⁷⁴

Bernolákovy oslavy a „národní obojživelníci“ Národná festivita a jej aktéri v paľbe opozičnej kritiky

Bernolákovy oslavy, tak ako každé podobné podujatie, ktoré sa vymyká z priemernej šedivosti bežného dňa, priťahovali pozornosť médií. Nielen regionálna tlač, ale aj tzv. veľké stranické denníky si tento fenomén všímali a komentovali ho, samozrejme v intenciách politickej línie svojich zakladateľov a vydavateľov. (Pro)vládna tlač, predovšetkým noviny agrárnej strany (napr. *Slovenský denník*) informovali o slávnostiach, o ich príprave i priebehu v početných článkoch a reportážach: celé podujatie využívali (aj) na vylepšenie obrazu svojho najvýznamnejšieho slovenského predstaviteľa, ministerského predsedu Milana Hodžu. Naproti tomu redakcia *Slováka*, tlačového orgánu Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, volila skôr zdržanlivý tón a o oslavách informovala v porovnaní s vládnu tlačou predsa len

⁷⁴ Jubilejné oslavy..., ref. 69.

zriedkavejšie. Silne kritické hlasy sa ozývali najmä na stránkach časopisu *Nástup*. Väčšinou však išlo o reakcie dopisovateľov, pričom z kontextu vyplýva, že to boli priami účastníci trnavskej oslavy.

Anonymný autor v *Nástupe* postavil do ostrého protikladu Bernoláka ako obetavého, nekompromisného slovenského národovca a bližšie neidentifikovaných, ale identifikovateľných príslušníkov politickej elity, ktorí si uzurpujú právo stavať a odhaľovať Bernolákovi a iným národovcom pomníky: „*Bernolák – kňaz, národovec, vedec, spojil v jednej osobe toľko hodnôt, že každá z nich vyplňuje celého človeka a zasluhuje si špeciálneho ocenenia. Ako kňaz bol pobožný a vzorne mravný; ako národovec obetavý a oduševnený; ako vedec učený a pracovitý. A kto mu dnes stavia, lepšie rečeno, odhaľuje pomníky? Ľudia nábožensky ľahostajní, od cirkvi odpadlí; národní obojživelníci, ako kedy sa to ukáže byť výhodnejšie a výnosnejšie; a čo sa vedomostí týka, osoby, ktoré profesormi by síce boli, ale za katedrou jakživ nesesedeli, vedecké diela nenapísali.*⁷⁵ *Bernolák pracoval cez celý život, aby tí, čo prídu po ňom, mohli svojou materinskou-rodnou rečou písať. A čo stavitelia, či odhaľovatelia pomníkov jeho? Tí sa cez celý život snažili a snažia, aby sa budúcim pokoleniam odobralo to, čo nám Bernolák dal.*⁷⁶ *Ký div potom, že nacionalistické Slovensko sa osláv, za takýchto okolností, nezúčastnilo.*“⁷⁷

Ako vidno, idealizovaný obraz Bernoláka, ktorý sa v nacionalistickom diskurze vygeneroval a ukotvil, sa stal východiskom pre posudzovanie príslušníkov aktuálnej politickej elity, ktorí sa usilovali aj prostredníctvom osláv odhaľovania pomníkov posilniť svoju pozíciu vo verejnom živote. Držiteľov politickej moci, ktorá sa „priživujú“ na Bernolákovi, vnímal autor ako oportunistov, karieristov, či ľudí, ktorí bažia po blahobyte, bezstarostnom živote a prepychu (označil ich ako „*chtivých labužníkov*“), ako ľudí, ktorí nie sú schopní nijakého sebaobetovania sa v prospech vznešených národných ideí a v prospech národného kolektívu. Z tohto hľadiska sú pre neho vzorom obetavej „berňolákovskej“ lásky voči národu doboví fašistickí, resp. nacistickí vodcovia: „*Práve obeť, odhodlanosť trpeť a podobné zjavy vôbec, sú podmienkou tvorenia nových hodnôt, i kolektívnych. Už príroda sama je tak sformovaná, že vznik nových hodnôt podmieňuje predchádzajúcim utrpením. [...] Ak tieto myšlienky aplikujeme na súčasné európske pomery, vidíme, že štáty, ktoré šťastlivo spojily národné snahy so štátnou ideológiou a aparátom, silnejú, stávajú sa dynamickými a nadobúdajú v medzinárodných vzťahoch rozhodujúci význam. Vládovia týchto štátov však vyšli z utrpenia*

⁷⁵ Narážka na profesúra Milana Hodžu na Univerzite Komenského.

⁷⁶ Táto veta sa dá opäť interpretovať ako narážka na Hodžove aktivity. Dopisovateľ *Nástupu* mal zrejme na mysli jeho dielo *Československý rozkol*.

⁷⁷ *Nezavádzajte*. In *Nástup*, roč. 5, 15. 10. 1937, č. 20, neidentifikovateľná strana (asi s. 205).

*a prenasledovania. Nie je náhodou, že Mussolini bol vyhnancom, že Hitler bol žalárován; že títo prenasledovaní a zneuznávaní vlievajú do národov svojich povedomie, nepoddajnosť, nebojácnosť a že po impregnovaní celého národa nacionalistickým programom dvíhajú význam svojich štátov [...].*⁷⁸

V kontexte Bernolákových osláv v roku 1937 bolo prezentovanie podobných názorov skôr ojedinelým javom, no o niekoľko rokov neskôr, počas existencie Slovenského štátu, sa s nimi stretávame veľmi často, keďže ideológovia a propagandisti totalitného režimu priviedli prácu so symbolmi do naozaj absurdných polôh. V roku 1940 napr. Alexander Mach už nezakryte hlásal, že všetci významní národní velikáni v minulosti, od Bernoláka a Štúra až po Štefánika, Rázusa a Hlinku, boli národnými socialistami, pričom Štúra priamo označil za slovenského Hitlera 19. storočia.⁷⁹

Iní dopisovatelia *Nástupu*, ktorí sprostredkovali svoje dojmy z Bernolákových osláv, otvorene kritizovali československého premiéra, ktorý vraj z tribún iba omieľal otrepané frázy o demokracii a ľuďoch, ale v skutočnosti sa ľudu bojí, lebo v Trnave sa nechal chrániť kordónom četníkov.⁸⁰ Ďalší „*nástupista z Bratislavy*“ konštatoval o premiérovej prítomnosti na oslave: „*Hodža prišiel. Ľud ho nevítal. Stál nemo pozastrovaný po uliciach. Ani pri reči, čo ako sa namáhal dr. Hodža hovoriť o slovenskom nacionalizme, čo ako chválil katolíkov, čo ako vynášal bernolákovcov, nevedel strhnúť ľudí.*“⁸¹

Na záver príspevku svoje kritické pero zaostril na celkové vyznenie Bernolákových osláv, ale aj iných podobných festivít: „*U nás pomaly pri spomienkach a oslavách slávnych mužov našej minulosti sa stane zvykom, že to len odľakáme ledabolo a slávu pripravíme, prípadne vynasnažíme sa ju pripraviť alebo aspoň zväčšiť niekomu inému. Či už pánu premierovi alebo inému ministrovi.*“

Bernolákové oslavy boli teda pre mnohých príslušníkov slovenskej inteligencie príležitosťou na prezentovanie vlastných predstáv a názorov, týkajúcich sa fenoménu festivít. Známy spisovateľ a publicista Milo Urban sa kriticky staval voči kampaňovitosti, ktorá takéto podujatia sprevádzala, ale aj voči dobovej pomníkománii. Konštatoval, že na Slovensku je už dosť pomníkov významných osobností, ale ľudia paradoxne ich život a dielo často vôbec nepoznajú, keďže napríklad neexistujú populárne edície ich tvorby. Ak sa chce človek dostať k informáciám o nejakej historickej osobnosti, musí si počkať na najbližšie výročie jej narodenia či úmrtia, kedy noviny zase vychrlia veľké množstvo príležitostných článkov.

⁷⁸ Nezavádzajte, ref. 77.

⁷⁹ [MACH, Alexander]. Štefánik a Hlinka – jeden duch, náš duch! In *Gardista*, roč. 1, č. 14, 6. 5. 1939, s. 12.

⁸⁰ Na našu adresu. In *Nástup*, roč. 5, 15. 10. 1937, č. 20, s. 210-211.

⁸¹ Hodža patrí do penzie. In *Nástup*, roč. 5, 15. 10. 1937, č. 20, s. 211-212.

Na mušku si zobral aj verejnosť, ktorá sa vraj na akciách tohto typu nevie správať: oslavy predpokladajú nielen živú duchovnú účasť, pochopenie, prípadne i hmotné obeť, čo vraj slovenská verejnosť spravidla nezvláda, navyše sa chová „ako nakomandovaná, ľahostajná masa“. Výsledný efekt osláv býva z hľadiska formovania názorov a postojov širokých vrstiev obyvateľstva spravidla nedostatočný: „Vatra, ktorú naši veľduchovia zapálili, musí zohrievať celý národ a nie len jeho pomerne malú časť.“⁸²

**„Jeho práca bola iskrou budúceho plameňa
našej slobody, našej slobodnej, samostatnej Republiky“**

Súčasťou trnavskej slávnosti boli početné výstavy. Na prvom mieste treba spomenúť výstavu literárnych pamiatok z bernolákovskej doby, ale aj výstavu diel slovenských sochárov a maliarov, či v tomto kontexte zdanlivo bizarnú včelársku výstavu, ktorá sa odvolávala na odkaz Juraja Fándlyho: „Bernolákovec Juraj Fándly, ktorý prvý napísal slov. knižku o včelárstve a ktorý celý svoj život obetoval tomu, aby pozdvihol slovenského človeka k vyššej kultúre, bude mať tu svojich nasledovníkov, ktorí k jeho pocte a k pocte Bernoláka konajú výstavu.“⁸³

Podobné sprievodné podujatia, ktoré mali bližšie skôr k ekonomike ako kultúre, ba dokonca istým spôsobom reprezentovali poľnohospodársky sektor (napr. obilninárska, hydínárska, ovocinárska výstava), navodzujú predstavu, že aj keď noviny uvádzali ako ich oficiálneho organizátora trnavský okres, resp. jeho výbor,⁸⁴ v skutočnosti za nimi stáli alebo ich aspoň iniciovali štruktúry a grémiá agrárnej (republikánskej) strany, ktorej významným predstaviteľom bol práve Milan Hodža. Pozoruhodná je už samotná skutočnosť, že iniciatíva na usporiadanie Bernolákových osláv nevzišla z inštitúcií typu Matice slovenskej alebo Spolku sv. Vojtecha, ale že táto myšlienka pochádzala z prostredia Národohospodárskej župy západoslovenskej, teda organizácie, ktorá sa nachádzala pod (nepriamym) vplyvom agrárnej strany.⁸⁵

Na záver možno konštatovať, že Bernolákovce oslavy slúžili ako médium politických záujmov vládnej moci, resp. agrárnej strany. Časť vládnúcich elít na čele s M. Hodžom sa poučila z predchádzajúcich osláv (Pribinove oslavy v roku 1933, oslavy Ľudovíta Štúra

⁸² URBAN, Milo. Nielen pomníky. In Pero, roč. 6, december 1937, č. 4, s. 1-2.

⁸³ Slovenskí včelári uctievať pamiatku Juraja Fándlyho. In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 28, 10. 7. 1937, s. 2.

⁸⁴ Výstavy počas Bernolákových osláv v Trnave. In *Nové Slovensko*, roč. 14, č. 29, 24. 7. 1937, s. 3.

⁸⁵ Podrobnejšie o týchto organizáciách pozri v: DVOŘÁK, Jiří. Národohospodárske sbory meziválečné ČSR jako nepolitické organizace s nepřímým vlivem agrární strany. In HARNA, Josef – RAŠTICOVÁ, Blanka (eds.). *Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace* (Studie Slovákckého muzea 15). Uherské Hradiště : Slovákcké muzeum, 2010, s. 173-184.

v roku 1936) a snažila sa zabrániť tomu, aby boli festivity tohto druhu využívané/zneužívané na politický zápas medzi vládnu mocou a opozíciou. Skutočnosť, že s iniciatívou za usporiadanie Bernolákových osláv prišla organizácia blízka agrárnej strane, a predsedom Jubilárneho výboru sa stal poslanec tejto politickej strany, umožnila vtláčiť oslavám taký výsledný tvar, ich celkové vyznenie či posolstvo, ktoré korešpondovali so záujmami tohto politického subjektu, usilujúceho sa o určitý kompromis s politickým katolicizmom.

Ústretové kroky tohto typu boli v príslušnom období pozorovateľné aj smerom k maďarskej menšine. Na jednej strane sa objavili snahy o symbolickú „rehabilitáciu“ slávneho maďarského revolucionára a básnika Sándora Petőfiho a znovupostavenie jeho bratislavského pomníka,⁸⁶ na druhej strane sa slávnosti kladenia základného kameňa pomníka maďarského spisovateľa Móra Jókaiho v Komárne osobne zúčastnil aj premiér M. Hodža.⁸⁷ V pozadí tejto symbolickej politiky stálo úsilie Prahy o oslabenie odstredivých tendencií, upevnenie československej štátnosti a demokratického systému prvej republiky.

Zdá sa, že ingerencia štátu do festivitej kultúry a politiky spomínania znamenala prelom v reflexii Bernoláka. M. Hodža zaštitil autoritou svojho úradu a svojou prítomnosťou na trnavských oslavách definitívne začlenenie Bernoláka do symbolického národného panteónu. Dovtedy spochybňovanému a neraz marginalizovanému obrazu Bernoláka ako „pravého“ národovca dodal punc presvedčivosti a legitímnosti, a to aj napriek skutočnosti, že historik Daniel Rapant, Hodžov protežant, na ktorého sa národne orientovaní aktéri sporov okolo Bernolákovej identity (národovec alebo maďarón) paradoxne odvolávali, ho za národovca v pravom zmysle tohto slova nepokladal.⁸⁸ Nazdávam sa, že nebudem ďaleko od pravdy, ak túto štúdiu ukončím konštatovaním, že politický záujem mocných aj v tomto prípade zvíťazil nad odborným stanoviskom.

⁸⁶ KRAUS, František. Oslavujeme renegáta obnovením Petőfiho pomníku v hl. meste Slovenskej krajiny? In *Hlas slovenskej samosprávy*, roč. 5, november 1937, č. 11, s. 105-107.

⁸⁷ Z Komárna, 20. června; Obsah projevu předsedy vlády Dr. Hodži na slavnosti položení základního kamene k Jókaiovu pomníku v Komárně. Archiv Národního muzea Praha, fond Milan Hodža, kartón 9, č. 471. Veřejná činnost. Zprávy ČTK – 1937.

⁸⁸ Podrobnejšie pozri RAPANT, ref. 18. O vzťahu D. Rapanta k M. Hodžovi informuje štúdia DUCHÁČEK, Milan. Václav Chaloupecký a Daniel Rapant – trauma z blízkosti. In *Forum Historiae*, 2011, roč. 5, č. 1. [online] Dostupné na internete: <http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2011/texty_1_2011/duchacek.pdf>

**Anton Bernolák as a Symbol in Historical Memory, Public Space and Politics.
Celebrations of the 150th Anniversary of the First Codification of Slovak Language in Trnava**

After the Czechoslovak Republic had been established in 1918, the Trnava representatives attempted to slovakise the town. This was implemented first by renaming streets and squares, but also by organising various festivities. Building monuments and commemorative plaques dedicated to outstanding historical figures was later added to these activities. However, the name of Anton Bernolák, the first person to codify the standard Slovak, did not figure at first among those „national heroes“ commemorated and celebrated in Trnava, although Bernolák studied and worked there for a certain period of time. Even to assert his name in order to figure among the street names was an issue. Initial rejection of Bernolák was probably caused also by the fact that he was a Catholic priest. The situation changed only in the late 1930s, along with the change of the social atmosphere. In 1937, at the occasion of the 150th anniversary of the publication of Bernolák's linguistic work, nationwide celebrations took place and Bernolák's monument in Trnava was unveiled. The public in Trnava long disputed its placement. It was built outside the walls of the Old Town and this fact was – without any justification – interpreted as an attempt to marginalise the national symbol in the public space of Trnava. Another issue was the public toilet, representing a symbol of Trnava lagging behind in the sphere of urbanisation and building modern infrastructure. Since the only objective of celebrating Bernolák was to make Trnava visible and to strengthen its image as a developed and cultural town, the negative publicity related to the toilet was not desirable; thus the organisers had to solve also such bizarre „Clochemerlian“ issues. The celebrations were attended also by the Prime Minister Milan Hodža. They were characterised by the spirit of positively presented Slovak nationalism with the aim to strengthen the existence of the Czechoslovak republic. They bore signs of a visible effort of the governing power to reach a compromise with the political Catholicism. As a result, Bernolák and his co-workers were presented not only through their Slovak, but also through their Catholic identity as the founding generation of the National Movement with dominance of Catholic intelligence.

Keywords: Czechoslovak Republic, Slovakia, historical memory, celebrations, symbol, Anton Bernolák (1762-1813)

http://www.fphil.uniba.sk/index.php?id=historia_nova

MACHO, Peter. Anton Bernolák ako symbol v historickej pamäti, verejnom priestore a v politike. Oslavy 150. výročia prvej kodifikácie spisovnej slovenčiny v Trnave. In *Štúdie k jubileu Jána Kollára*. Historia nova 5. [online] Bratislava : Stimul, 2012, s. 144-175. Dostupné na internete: <http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/Hino5.pdf>